

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський державний університет імені Петра Могили

Т. В. Лушагіна

ПОЛІТИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ ТА ЕТНОПОЛІТИКА

Методичні рекомендації

Випуск 238

Миколаїв – 2015

УДК 323.1:141.319.8(076)

ББК 66

Л 87

Рекомендовано до друку вченою радою Чорноморського державного університету ім. Петра Могили (протокол № 1 від 27.08.2015).

Рецензенти:

Хома Н. М., д-р політ. наук, доцент кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету ім. Івана Франка;

Юрійчук Є. П., д-р політ. наук, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича;

Худолій А. О., д-р політ. наук, професор, Національний університет «Острозька академія».

Л 87

Лушагіна Т. В. Політична антропологія та етнополітика : [методичні рекомендації] / Т. В. Лушагіна. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. – 76 с. (Методична серія ; Вип. 238).

Методичні рекомендації містять тематику лекцій, плани практичних занять, тематику самостійної роботи студентів, завдання до контрольної роботи, питання до заліку та іспиту, тестові завдання для самоконтролю. Розраховано на глибоке оволодіння програмним матеріалом курсу «Політична антропологія та етнополітика» та активізацію самостійної роботи студентів.

Призначено для студентів вищого навчального закладу, а також для всіх, хто цікавиться проблемами політичної антропології та етнополітики.

УДК 323.1:141.319.8(076)

ББК 66

ISSN 1811-492X

© Лушагіна Т. В., 2015

© ЧДУ ім. Петра Могили, 2015

ЗМІСТ

Опис навчальної дисципліни	4
Концепція курсу.....	5
Структура навчальної дисципліни	9
Тематичний план лекцій	12
Тематика групових завдань	22
Рекомендована література	45
Модульна контрольна робота.....	51
Графік самостійної роботи.....	53
Шкала рейтингової оцінки знань студентів	54
Вимоги до підготовки завдань курсу	55
Список робіт для реферування	57
Тематика есе.....	58
Питання до заліку	60
Питання до іспиту.....	63
Оцінювання результатів навчальної діяльності студентів	67
Словник дисципліни.....	69

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 6,5	Галузь знань 0301 Соціально-політичні науки (шифр і назва) Напрямок підготовки 6.030104 «Політологія» (шифр і назва)	<u>Вибіркова</u>	
Модулів – 2	Спеціальність (професійне спрямування): –	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 5		3-й	4-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання – (назва)		Триместр	
Загальна кількість годин – 234		7, 8-й	10–12-й
		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3,5; самостійної роботи студента – 4,9	Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр	42 год.	14 год.
		Практичні, семінарські	
		56 год.	12 год.
		Лабораторні	
		–	–
		Самостійна робота	
		136 год.	208 год.
		Індивідуальні завдання: – год.	
		Вид контролю: залік, іспит	

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить:

- для денної форми навчання – 1 : 1,39.
- для заочної форми навчання – 1 : 8.

Концепція курсу

Актуальність курсу пов'язана із зростаючою зацікавленістю суспільствознавців, політиків, журналістів і широкої громадськості до проблеми людини в політиці, її політичної свідомості і поведінки. Це пояснюється, по-перше, визначеними змінами в менталітеті населення України у бік прагнення до побудови громадянського суспільства, по-друге, необхідністю осмислення результатів соціально-політичних перетворень, що відбулися після здобуття Українською державою незалежності.

Метою ознайомлення студентів з основними напрямками та підходами політичної антропології та етнополітики, а саме з механізмами та інститутами влади і соціального контролю в доіндустріальних і посттрадиційних суспільствах, методами національно-державного будівництва, засадами та принципами демократичної етнонаціональної політики. Також до мети курсу можна віднести висвітлення тенденцій розвитку етнополітичних основ функціонування суспільства, закономірностей взаємовідносин етнонаціональних спільнот між собою та з державою.

Отже, **завданнями** дисципліни «Політична антропологія та етнополітика»:

- навчити студентів розуміти місце і значення політичної антропології та етнополітики в системі політичних наук;
- спонукати студентів до вироблення навичок осмислення сучасних суспільно-політичних процесів з політико-антропологічних позицій;
- показати особливості політико-антропологічного погляду на проблему влади, сучасну політику і продуктивність використання політико-антропологічного підходу при аналізі політичних реалій;
- зорієнтувати на вивчення владних процесів, систем, і способів політичної дії в різних суспільствах;
- показати роль політичної антропології в історії перетворення одних форм і механізмів влади і соціального контролю в інші;
- порівняти товариства з позиції об'єкта дослідження, тобто політична антропологія аналізує етапи становлення та розвитку політичних інститутів у людському суспільстві;
- допомогти студентам-політологам сформуванню цілісного погляду на природу етнічного, національного та націоналістичного;

- ознайомити студентів з основними положеннями етнополітики в Україні;
- визначити основні орієнтири для розуміння сутності національно-політичних, національно-економічних, національно-культурних процесів, що відбувалися та відбуваються в Україні, а також поза її межами;
- розглянути феномен етнічності в широкому розумінні;
- визначити базові засади етнопсихології та етноконфліктології;
- вивчити прояви етнічного в сучасному світі;
- сформувати навички самостійного мислення у студентів та понятійний апарат із проблем політичної антропології та етнополітики.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **знати:**

- сутність політико-антропологічних категорій та їх взаємозв'язок;
- методологію у сфері політичної антропології;
- специфіку потестарно-політичних відносин у різних субкультурах;
- структуру та особливості формування інститутів управління у різних етнічних спільнот;
- конкретні характеристики політичної організації залежно від особливостей політичної культури, типу влади, рівня розвитку суспільства;
- загальні відомості про національно-історичний процес;
- основні етапи розвитку української та світової етнополітичної думки;
- видатні досягнення національного розвитку людства;
- провідних політичних та національних діячів України та зарубіжжя;
- основні антропологічні та етнополітичні категорії;
- базові засади етнопсихології та етноконфліктології;
- сутність та зміст етнонаціональної політики;
- шляхи оптимізації етнополітики.

Уміти:

- виявляти природні та культурні основи нерівності та влади в доіндустріальних, індустріальних, постіндустріальних суспільствах;
- проводити антропополітичну діагностику;
- розуміти особливості етногенезу різних народів;
- розглядати національно-культурні явища в їх історичному розвитку, визначати їх значення для долі власного народу, держави, світового співтовариства;

- синхронізувати явища та події з історії розвитку та становлення людства, співвідносити політичні та історико-культурні явища, події та процеси, досягнення видатних політичних діячів із певними періодами та регіонами, встановлювати асоціативні зв'язки між ними;
- користуватися технологіями врегулювання конфліктних ситуацій та базовими знаннями щодо етнонаціональної політики держави.

Володіти:

- основними методами аналізу етнополітичних процесів, навичками дослідницької діяльності й умінням самостійно аналізувати події в Україні та світі;
- соціобіологічними, расово-антропологічними та культурними аспектами владних відносин у сучасному політичному житті;
- вмінням аналізувати сучасні процеси політичної трансформації традиційних суспільств, політичні процеси в країнах СНД з точки зору політантропологічного дискурсу;
- навичками презентації навчальних проєктів, навичками групової роботи;
- основними категоріями політичної антропології та етнополітики;
- навичками наукових досліджень політичних процесів і відносин, методами аналізу й інтерпретації уявлень про політику, державу і владу;
- навичками участі в дослідницькому процесі, уявленням про методи сучасної політичної науки та їх застосування в політологічних дослідженнях.

У процесі вивчення дисципліни розглядаються як теоретичні, так і практичні аспекти проблем взаємодії етнічних та політичних факторів. У реальному житті вони тісним чином є переплетеними. Розглядаються такі проблеми, як природа та сутність етнічності; головні трактування понять «нація», «національність», «етнос»; ідеологічні, психологічні та поведінкові аспекти етнічної свідомості та самосвідомості; джерела, природа, сутність та типи націоналізму. Особлива увага приділяється міжетнічним етнополітичним конфліктам – виявленню їх причин, форм протікання, типів, методів їх врегулювання.

Курс «Політична антропологія та етнополітика» призначено для студентів, що навчаються за спеціальністю «Політологія». Для засвоєння дисципліни студент повинен мати уявлення про антропологічні основи політики, про етнополітичні процеси в Україні та світі, про провідних політичних та національних діячів України та зарубіжжя. Студент повинен мати достатньо великий лексичний запас.

Місце дисципліни «Політична антропологія та етнополітика» в структурі ООП бакалавра: вивчення дисципліни передбачається в курсу за вибором.

Курс складається з 2 модулів (42 годин лекційних та 56 годин практичних занять), на яких студенти повинні навчитися оперувати спеціальними категоріями; велика увага приділяється отриманню практичних навичок.

Семінарські заняття проводяться в усній та письмовій формі.

Залік та іспит є підсумковими формами контролю знань студентів і проводиться в усній формі.

Робота студентів оцінюється за підсумками виконання основних видів завдань.

У разі відсутності студента на лекції чи семінарі, невиконання ним практичних завдань із поважних причин, він має право відпрацювати кожну тему з викладачем індивідуально. У таких випадках кількість балів визначається згідно з якістю виконаної роботи.

Відсутність студента на заняттях без поважних причин, невиконання практичних завдань чи ненаписання письмових робіт є підставою для незарахування викладачем відповідної теми.

Якщо студент не відвідував курсу лекцій, не відвідував практичні заняття і не виконав практичні завдання, а, отже, і не набрав необхідної кількості балів, то він, за рішенням кафедри, не допускається до складання заліку.

Структура навчальної дисципліни

Тематичний план дисципліни «Політична антропологія та етнополітика»

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1. Політична антропологія як окрема наукова дисципліна												
<i>Змістовий модуль 1. Політична антропологія в системі соціально-гуманітарного знання</i>												
Тема 1. Політична антропологія як наука	4	1	1	-	-	2	4	-	-	-	-	4
Тема 2. Джерела і методологія вивчення політичної антропології	4	1	1	-	-	2	7	1	-	-	-	6
Тема 3. Історія політичної антропології	8	2	2	-	-	4	10	1	1	-	-	8
<i>Модульна контрольна робота</i>	2	-	2	-	-	-	1	-	1	-	-	-
<i>Разом за змістовим модулем 1</i>	18	4	6	-	-	8	22	2	2	-	-	18
<i>Змістовий модуль 2. Біологічні основи політичної поведінки</i>												
Тема 1. Людина політична	7	2	1	-	-	4	8	-	-	-	-	8
Тема 2. Соціобіологічні основи нерівності і влади	7	2	1	-	-	4	10	1	1	-	-	8
Тема 3. Форми соціальної та політичної організації	7	2	1	-	-	4	10	1	1	-	-	8
<i>Модульна контрольна робота</i>	1	-	1	-	-	-	2	-	-	-	-	2
<i>Разом за змістовим модулем 2</i>	22	6	4	-	-	12	30	2	2	-	-	26
<i>Змістовий модуль 3. Антропологія влади</i>												
Тема 1. Особливості формування владних відносин в архаїчних суспільствах	10	2	2	-	-	6	9	0,5	0,5	-	-	8
Тема 2. Антропологія лідерства	8	2	2	-	-	4	9	0,5	0,5	-	-	8
Тема 3. Антропологія насильства та тріумфу	8	2	2	-	-	4	9	0,5	0,5	-	-	8
Тема 4. Гендерна детермінація влади	7	2	1	-	-	4	9	0,5	0,5	-	-	8

Т. В. Лушагіна

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Тема 5. Аксиологічна система формування владних відносин: від архаїчного до постіндустріального суспільства	7	2	1	-	-	4	10	-	-	-	-	10
<i>Модульна контрольна робота</i>	2	-	2	-	-	-	2	-	-	-	-	2
<i>Разом за змістовим модулем 3</i>	42	10	10	-	-	22	48	2	2	-	-	44
<i>Змістовий модуль 4. Символічне конструювання політичної дійсності</i>												
Тема 1. Ірраціональні форми мислення. Політичні символи та ритуали	8	2	2	-	-	4	9	0,5	0,5	-	-	8
Тема 2. Політико-антропологічний характер грн. HOMO LUDENS	8	2	2	-	-	4	9	0,5	0,5	-	-	8
Тема 3. Антропологічна експертиза політичних відносин та інститутів	8	2	2	-	-	4	9	0,5	0,5	-	-	8
Тема 4. Актуальні проблеми політичної антропології	7	2	1	-	-	4	9	0,5	0,5	-	-	8
<i>Модульна контрольна робота</i>	1	-	1	-	-	-	2	-	-	-	-	2
<i>Разом за змістовим модулем 3</i>	32	8	8	-	-	16	38	2	2	-	-	34
<i>Залік</i>	2	-	2	-	-	-	2	-	2	-	-	-
Усього годин за 1 модуль	116	28	30	-	-	58	140	8	10	-	-	122
Модуль 2. Етнополітика												
<i>Змістовий модуль 1. Етніонаціональні та етнополітичні процеси в сучасному світі та в Україні</i>												
Тема 1. Базові етнополітичні категорії. Етнічні та національні форми існування людства	16	2	4	-	-	10	13	1	-	-	-	12
Тема 2. Світовий Етніонаціональний простір	16	2	4	-	-	10	13	1	-	-	-	12
Тема 3. Формування Етнополітичної специфіки регіонів України	18	2	4	-	-	10	14	1	1	-	-	12

Політична антропологія та етнополітика

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						денна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Тема 4. Питання етнонаціональної політики та етнокультуралізму в Україні	18	2	4	–	–	12	13	1	–	–	–	12
Тема 5. Націоналізм та національна свідомість в етнополітичних процесах	18	2	4	–	–	12	16	1	1	–	–	14
Тема 6. Толерантність як вимір етнополітики	16	2	4	–	–	10	16	1	–	–	–	14
Тема 7. Шляхи оптимізації етнополітики	16	–	2	–	–	14	10	–	2	–	–	8
<i>Модульна контрольна робота</i>	2	–	2	–	–	–	2	–	–	–	–	2
<i>Разом за змістовим модулем 3</i>	120	14	28	–	–	78	96	6	4	–	–	86
<i>Іспит</i>	8	–	8	–	–	–	8	–	8	–	–	–
<i>Усього годин за II модуль</i>	128	14	36	–	–	78	104	6	12	–	–	86
<i>Усього годин за курс</i>	244	42	66	–	–	136	244	14	22	–	–	208

Тематичний план лекцій

МОДУЛЬ 1. ПОЛІТИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ ЯК ОКРЕМА НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА

*Змістовий модуль 1. Політична антропологія
в системі соціально-гуманітарного знання*

Тема 1. Політична антропологія як наука

Антропологія – універсальна наука про людину. Політична антропологія – частина антропологічної науки, що займається вивченням становлення і розвитку механізмів соціального контролю і влади. Предмет і об'єкт політичної антропології. Категорії політичної антропології. Основні принципи політичної антропології. Політична антропологія в системі соціально-гуманітарних наук: взаємозв'язок і відмінності в предметі і методах дослідження. Відмінність соціологічного та антропологічного підходів до вивчення політики.

Особливості розвитку політичної антропології. Основні етапи розвитку політичної антропології. Становлення політичної антропології як самостійної дисципліни: а) постать політичного антрополога як дослідника; б) школи політичної антропології та їх представники; в) вплив найбільших філософських концепцій. Д. Куртц про парадигми політичної антропології. Нова політична антропологія.

Тема 2. Джерела і методологія вивчення політичної антропології

Загальні методологічні принципи дослідження взаємозв'язку людини і політики. Проблема репрезентативності масових джерел (міфи й казки, прислів'я та приказки, частівки та анекдоти, чутки і політична сатира, твори літератури і мистецтва). Класифікація джерел. Реконструктивні можливості усної історії. Дослідницька методологія: глибинні інтерв'ю, фокус-групи, контент-аналіз, вивчення політичного дискурсу, методи «включеного спостереження» та «делегованого інтерв'ю». Історико-етнографічний, історико-діалектичний, порівняльний метод, функціональний метод дослідження. Наукові підходи: соціобіологічний підхід, біополітичний підхід, етологічний підхід, системний підхід, багаточинний підхід, еволюціонізм, функціоналізм, структуралізм, неоеволюціонізм.

Тема 3. Історія політичної антропології

Витоки політичної антропології. Колоніальна експансія та розвиток етнографічних досліджень. Основні положення та представники теорії еволюціонізму (Г. Спенсер, А. Бастіан, Й. Баховен, Е. Тайлор, Дж. Фрезер). Особливості політичної еволюції в роботах Л. Моргану «Ліга ходено-саунів, чи ірокезів» (1851) та «Стародавнє суспільство» (1877). Вплив та відбиття ідей Л. Моргану в праці Ф. Енгельса «Походження сім'ї, приватної власності та держави» (1884).

Британський функціоналізм. Моделі управління колоніями: Пряма та непряма (опосередкована). Три значні праці функціоналізму: «Африканські політичні системи» під редакцією М. Фортеса та Е. Еванса-Прічарда, «Політична організація анауків Англо-Єгипетського Судану» та «Нуери. Опис способів життєзабезпечення і політичних інститутів одного із нілотських народів» Е. Еванса-Прічарда. Класичний функціоналізм (Б. Малиновський). Структурний функціоналізм (А. Редкліф-Браун, Е. Еванс-Прічард).

Французький структуралізм. Історичні та психологічні форми влади в роботі М. Блока «Феодалне суспільство». Концепція К. Леві-Стросса в роботі «Структурна антропологія». Сакральність влади в працях М. Абеле та Ж. Баландьє.

Американський неоеволюціонізм. Енергетична теорія культури Л. Уайта. Концепція багатолінійної еволюції Дж. Стюарда. Політико-антропологічна концепція Р. Адамса, Р. Коена, М. Фріда, М. Харріса.

Теорії політогенезу. Л. Мейр «Первісне управління». Концепція сегментарної держави А. Саутхолла. Типологія архаїчної влади Ж. Баланд'є. Класифікація політичних форм Е. Сервіса. Рівні політогенезу М. Фріда. Рівні соціальної інтеграції Р. Адамса. Теорія обмеження Р. Карнейро.

Політична антропологія в СРСР. Ідея первісної влади в роботах М. Косвена, П. Кушнера, І. Потсхіна, С. Токарева та ін. Азіатський спосіб виробництва: дискусійність питання. Потестарно-політична етнографія. Л. Куббель «Нариси потестарно-політичної етнографії» (1988).

Політична антропологія в Російській Федерації. Два напрямки розвитку політичної антропології в Росії: 1) соціобіологія влади; 2) патронажно-клієнтні відносини, трайбалізм, етнокультурні фактори авторитаризму.

Становлення політичної антропології в Україні.

Змістовий модуль 2. Біологічні основи політичної поведінки

Тема 1. Людина політична

Людина політична як специфічний об'єкт дослідження в політичній антропології. Відмінності людини політичної від людини економічної, культурної і соціальної. Реванш економічної людини над соціальною і політичною. Людина політична в традиційному, індустріальному і постіндустріальному суспільстві. Прометеева людина: філософія техніцизму; техносфера і ноосфера. Людина бунтуюча. Стиль мислення і спосіб дії людини політичної у різних політичних режимах.

Соціальні функції людини. Боротьба за політичний простір та час. Парадокси «цивілізації дозвілля». Таємниця народження сучасної масової людини, імплізивність мас. Кінець соціального: феномен «порожньої свідомості».

Тема 2. Соціобіологічні основи нерівності і влади

Біополітика та її основні напрямки. Біологічний базис соціальної та політичної поведінки. Співставлення біологічної та політичної систем. Етологія, її висновки та значення. Соціальна поведінка тварин: покора-непокора, ієрархічні особливості, ритуали.

Агоністичні і кооперативні відносини людини: агресія, домінування, примус, ієрархія, лідерство. Поведінкові стереотипи. Агресія за К. Лоренцом. Теорія біологічних основ соціальної поведінки Е. Вілсона. Агресивна і альтруїстична поведінка. Домінування. Структурна ієрархія.

Природні основи нерівності та влади. Індивідуальні здібності. Вікова нерівність. Категорія «ейд-жизм». Американський та вітчизняний досвід ейд-жизму. Ідея вікової стратифікації у роботі Г. Шурца «Вікові класи та чоловічі союзи» (1902). Обряд ініціації. Сучасні традиції вікової нерівності (досвід індустріальних країн). Вікова нерівність (соціальні інститути освіти, армії).

Статевастратифікація. Домінування чоловіків і підкорення жінок. Інструментальна роль чоловіків та експресивна роль жінок. Складання гендерних стереотипів: патріархат та матріархат. Теорія трьох «К». Гендерні дослідження М. Зельдича. Архаїчні культури та сучасна цивілізація.

Механізм територіальності. Персоналізація та перетворення простору. Рівні територіальних відносин.

Етнічна та расова нерівність. Фактори складання расових ознак. Расова класифікація етносів світу. Расово-антропологічна специфіка соціальних груп архаїчних та цивілізованих суспільств. Доліхокефалія аристократів. Брахікефалія нижчих верств населення. Політичні властивості рас у концепції Л. Вольмана.

Тема 3. Форми соціальної та політичної організації

Перші форми суспільної самоорганізації та оформлення громадянської сфери відповідальності в політичних перипетіях різних історичних періодів існування людини. Контрольовані утворення і автономні анклавні в суспільному житті XVIII ст.: «придворні партії», патронажно-клієнтарні коаліції за участю військових і громадських чинів, дворянські і купецькі клуби, аристократичні салони і гуртки «вільнодумців». Масонство і його вплив на ідейну еволюцію і організаційні форми громадського руху наприкінці XVIII – початку XIX ст. Диференціація громадської думки і «знакові» фігури її течій в XIX в.

Поняття людини «радянської». Особливості політичної поведінки радянської епохи. Форми, агенти та етапи політичної соціалізації «Homo soveticus».

Змістовий модуль 3. Антропологія влади

Тема 1. Особливості формування владних відносин в архаїчних суспільствах

Характеристика та особливості доіндустріального суспільства. Принципові відмінності політичних відносин в індустріальних і неіндустріальних суспільствах: речові та особистісні відносини, багатство і престиж, товар і дар. Гемайншафт і гезельшафт. Престижна економіка. Роботи М. Мосса про дарообмін. Феномен потлача. Б. Малиновський про особливості формування владних відносин архаїчних суспільств.

Реципрокація та редистрибуція К. Поланьї. Формування політичної організації на Заході і Сході, подібності та відмінності. Джерела і механізми соціальної нерівності в архаїчному суспільстві. Влада-власність.

Тема 2. Антропологія лідерства

Політико-антропологічний підхід до визначення лідерства. Форми лідерства в додержавному суспільстві. Лідерство в співтовариствах приматів. Егалітарні (бушмети, хадза) і неегалітарні (аборигени Австралії) групи мисливців і збирачів. Функції керуючого. Авторитет. Нестабільність. Статеві-вікові нерівності. Нерівність у суспільствах високорозвинених рибалок (індіанці Північно-Заходу Америки та Флориди).

Перехід до землеробства і тваринництва. Концепція «неолітичної революції» Г. Чайлда та її сучасна оцінка. Община. Спорідненість. Системи спорідненості. Лінідж. Клан. Плем'я. Генеалогічна ієрархія. Престижна економіка. Інститути вікових класів. Таємні суспільства. Касти. Конічний клан. Генеалогічна нерівність.

Вождизм (Chiefdom) – перша ієрархічна форма соціальної організації. Історія теорії вождизму. Основні характеристики вождизму. Економічна основа вождизму. Структура влади. Типологія вождизму. Ознаки вождизму і його відмінність від держави. Археологічні та етнографічні приклади вождизму Павері Пойнт і Кахокія в США, Таїті, Тонга і Гаваї в Пасифіці, банту в Африці.

Інститут бігмена (bigman). Політичне лідерство архаїчних суспільств в роботі М. Салінза «Економіка кам'яного віку» (1972). Відмінність влади бігмена та влади вождя.

Вождизм і його альтернативи. Істерія концепції.

Тема 3. Антропологія насилля та тріумфу

«Насилля» як нелегітимне застосування влади. Насилля як явище культури. Європейський варіант «насилля» як світовий еталон. Культурний плюралізм і насилля. Етологічні дослідження К. Лоренца. Агресія як інстинкт. Антропологічна теорія насилля Р. Жірара: концепції «міметичного бажання», жертвопринесення і спокутування. Теорія мімесису Ф. Лаку-Лабарта. Юдейська репрезентація насилля: принцип таліона. Давньогрецька репрезентація насилля: міфологічна онтологія. Давньоримська репрезентація насилля: домінування і влада. Християнський переворот: наратив жертви. Антропологія «бажання» як рушій політичного насилля.

Феномен тріумфу. Місце тріумфу в механізмах влади.

Тема 4. Гендерна детермінація влади

Діалектика статі в структурі первинного соціуму. Манчестерські дослідження гендеру і влади в організаціях. Патрилійна та матрилійна організації архаїчних соціумів. Чоловіче домінування в міфології і владних практиках. Влада (вплив) жінок: проблема невидимості.

Гендерна диференціація релігійної поведінки та світогляду. Магічні практики. Звинувачення у чаклунстві як здійснення влади. Фемінізм та релігія.

Гендерні стереотипи та причини їх стійкості. Портрети політиків в чоловічому та жіночому дискурсі. Жіночі та чоловічі біографії: стереотипи самопрезентації в політиці. «Жіноча мова» в контексті патріархатних стратегій влади.

Тема 5. Аксиологічна система формування владних відносин: від архаїчного до постіндустріального суспільства

Ціннісні пріоритети політичної антропології: не людина для суспільства, а суспільство для людини. Політична людина в різних культу-

рних та цивілізаційних традиціях. Плюралізм культур у філософсько-політичному вимірі. Свідомість сучасної людини як простір зіткнення національної традиції з продуктами всесвітнього духовного виробництва.

Дилема моральної автентичності та практичної ефективності в політичному дискурсі.

Змістовий модуль 4. Символічне конструювання політичної дійсності

Тема 1. Ірраціональні форми мислення. Політичні символи та ритуали

Сакральні функції влади. Правитель – центральний компонент сакралізації влади. Концепція Дж. Фрезера. Влада шамана, чаклуна. Досвід традиційних суспільств минулого та сучасного. Священний трепет та амбівалентність табу. Заборона як форма поведінки. Смерть та потойбіччя як форма продовження влади. Африканські шляхи смерті та потойбіччя. Жертвоприношення як дяка за дарування та отримання влади. Смерть між громадським порядком і безладом – джерело численних обрядів. Зустрічі з божествами та показові культу одержимості. Магічна складова владних відносин.

Влада як символ. Архітектурні символи влади. Атрибути та властивості влади глав держав. Тварини як символи влади. «Тіло» як символ влади. Ім'я як символ влади.

Обрядовість владних відносин. Обряд інавгурації. Харчові табу. Право на отримання імені. Татуювання. Носіння зброї. Ініціації. Розмальовування обличчя. Зачіски. Прикраси. Жезли. Атрибутика правителя (корона, скіпетр, держава, герб). Символіка слова. Підлабузництво. Охорона правителя. Символіка смерті правителя (вождя). Сучасні атавізми символізації владних відносин.

Етапи інавгурації в кочових етносів. Особливості та значення ритуалів у політиці: ініціація, коронація, фієста, інавгурація, поховання. Структура ритуалу. Ритуал та псевдоритуал. Політичний ритуал та обряд: особливості та відмінність понять.

Тема 2. Політико-антропологічний характер гри. НОМО LUDENS

Гра як постійний феномен людського існування (докази). Концепції гри (І. Хейзінг, С. Смирнов, Е. Берн). Класифікація ігор за типами, планами, стилем. Характеристики гри-agon, гри alea, гри-mimicry та

гри-ілінх. Характеристика процесу гри (Play), виду, структури і правил гри (Game), мотивацій гравця (Performance).

Політико-антропологічний підхід до гри: перенесення ігрових характеристик в політику (змагання, азарт, симуляція, запаморочення).

Спорт як переадресація агресії. Специфіка прояву в спорті прагнення людини до домінування, фізична культура і стиль життя особистості, фактори поведінки глядачів спортивних змагань як об'єкт політологічного дослідження через перенесення («агресивний уболівальник – агресивний виборець»).

Тема 3. Антропологічна експертиза політичних відносин та інститутів

Поняття «антропологічна експертиза політичних відносин». Різні форми і практичні прийоми експертизи політичних відносин, інститутів і процесів: економічні, політичні, гуманітарні, антропологічні. Релігійні та світські підходи до проблеми критерію сенсу людського життя. Встановлення відповідності між політичним задумом і результатом. Критерії антропологічної експертизи. Громадська думка в системі критеріїв антропологічної експертизи. Свіість, відповідальність, обов'язок як складові критерію.

Тема 4. Актуальні проблеми політичної антропології

Загальнофілософські проблеми знання про людину. Сучасна людина в «кривому дзеркалі» політичної науки. Десакралізація світу політичного. «Криклива меншість» та «мовчазна більшість» у політиці. Феномен приватизованого майбутнього.

Суспільство політичної вистави. Феномен віртуалізації сучасної політики.

МОДУЛЬ 2. ЕТНОПОЛІТИКА

Змістовий модуль 1. Етнонаціональні та етнополітичні процеси в сучасному світі та в Україні

Тема 1. Базові етнополітичні категорії. Етнічні та національні форми існування людства

Етнополітика – особливості визначення. Мета та принципи етнополітики. Етнополітична поведінка. Фактори буття етносу як суб'єкта суспільно-політичних відносин. Різновиди та форми етнічних процесів.

Етапи етнонаціонального існування людства. Історичні форми існування людства – рід – плем'я – народність (національність) – нація.

Етнічність у вузькому і широкому розумінні. Етнічність: визначення, сутність, характер. Сучасні школи етнічності. Примордіалістська школа етнічності (М. Новак, Е. Сміт, Е. Шілз та ін.), інвентціоналістська школа етнічності (Б. Андерсон, Ф. Барт, П. Брасс та ін.).

Етнос як форма існування людства. Сучасні теорії етносу. Теорія етносу Л. Гумільова.

Нація як форма розвитку етносу. Теорії нації: політична, психологічна, культурологічна, історико-економічна, марксистсько-ленінська, етнічна та ін. Типологія націй. Бездержавна нація. Державна нація. Багатодержавна нація. Етнічна група. Національна група. Національна меншина. Діаспора.

Діалектика взаємовідносин між етносами, націями і класами. Етноси, нації і держава. Національна держава. Багатонаціональна держава. Поліетнічна держава. Моноетнічна держава. Людство в контексті етнополітичних відносин. Проблеми взаємовідносин етнонаціональних спільнот і людства. Поняття інтересів і цінностей. Національні інтереси і цінності. Державні інтереси і цінності. Загальнолюдські інтереси і цінності. Діалектика класових, національних, державних, етнічних та загальнолюдських інтересів і цінностей.

Конституція України про етнонаціональну структуру українського суспільства

Тема 2. Світовий етнонаціональний простір

Етнічна карта світу: історичні особливості. Сучасна етнічна картина світу. Ієрархічна система історико-культурних провінцій Г. Щокіна. Критерії класифікації народів. Антропологічна класифікація. Принцип ієрархічного підпорядкування при групуванні расових типів. Географічна класифікація: сильні та слабкі сторони. Етнічна класифікація. Етнолінгвістична класифікація. Визначення мовної сім'ї. Структура мовних сімей. Конфесійна класифікація. Теологічне та світське трактування етносу. Світові релігії.

Тема 3. Формування етнополітичної специфіки регіонів України

Регіональна сегментація як історична спадщина. Вплив соціально-економічних чинників. Регіональні особливості національної ідентичності в історичному контексті. Етнічні та етнографічні групи на території сучасної України.

Особливості етнонаціональних відносин в Україні. Етнодемографічний та етномовний склад населення в Україні. Політично-правова база та засади етнонаціональної політики.

Тема 4. Питання етнонаціональної політики та етномультикультуралізму в Україні

Етнонаціональна політика як свідомо, цілеспрямована діяльність держави, політичних партій, громадських організацій і рухів щодо регулювання й розвитку етнонаціональних відносин. Типи і види етнонаціональної політики. Критерії типологізації етнонаціональної політики. Асиміляційна політика: зміст і спрямованість. Політика «плавильного котла». Політика «злиття націй».

Сутність і характер плюралістичної етнонаціональної політики. Політика багатокультурності. Політика етнічного плюралізму. Нація та держава. Національний суверенітет. Форми та сутність національно-державних утворень та об'єднань: унітарна держава, федерація, конфедерація, співдружність, співтовариство. Їх основні риси та відмінності. Культурно-національна автономія: теорія і практика. Проблеми громадянства (набуття громадянства, відсутність громадянства, подвійне громадянство).

Питання участі етноспільнот у політичному житті. Миколаївщина багатонаціональна.

Тема 5. Націоналізм та національна свідомість в етнополітичних процесах

Національна свідомість як сукупність соціальних, економічних, політичних, моральних, релігійних поглядів, які відображають особливості життєдіяльності націй і народностей. Національна самосвідомість як сукупність поглядів і знань, які відображають уявлення членів національно-етнічної спільноти. Національна свідомість і самосвідомість та їх співвідношення із загальнолюдською культурою і цінностями.

Поняття національної ідеї. Загальне і особливе в національній ідеї. Роль національної ідеї в розвитку людської цивілізації та окремих націй. Розвиток національної ідеї в політичному житті України.

Націоналізм як світогляд і доктрина нації. Загальні і специфічні причини піднесення націоналізму. Сутність і характер націоналізму. Націоналізм у демократичному, тоталітарному і посттоталітарному суспільстві: порівняльна характеристика. Види націоналізму: політичний, економічний, лінгвістичний, етнічний та ін. Націоналізм і патріотизм. Націоналізм і демократія. Націоналізм і шовінізм. Націоналізм і

фашизм. Націоналізм і комунізм. Націоналізм і інтернаціоналізм. Націоналізм і космополітизм. Націоналізм і етніцизм. Проблеми запобігання перетворенню націоналізму і етніцизму в шовінізм та встановленню етнонаціоналістичної диктатури.

Націоналізм і питання української незалежності.

Тема 6. Толерантність як вимір етнополітики

Толерантність як загальнолюдська цінність. Толерантність в етнополітичній сфері. Міжетнічна толерантність. Розуміння толерантності як індиферентності до етнічних відмінностей. Інтолерантність та етнотолерантність. Етноспільноти в соціумі. Особистісні стратегії поведінки етногруп: ізоляція, дискримінація, інтеграція. Стереотипи упередженості до певних національностей. Держава і етноси: проблеми толерантності в умовах суперництва та співробітництва. Передумови виникнення та своєчасне упередження нетолерантності.

Досвід Ради Європи у формуванні толерантних відносин.

Тема 7. Шляхи оптимізації етнополітики

Основні тенденції етнонаціональних та етнополітичних процесів у сучасному світі. Етнічний ренесанс. Розвиток концепцій етнічного ренесансу. Сутність і характер етнічного ренесансу. Етнічне відродження і процес запізнілої модернізації.

Процес політизації етнічностей. Причини, зміст і характер процесу політизації етнічностей. Етнічність як політичний фактор, легітимізатор та делегітимізатор режимів і урядів. Наслідки процесу політизації етнічностей.

Сучасні дезінтеграційні процеси. Сутність, причини і характер дезінтеграційних процесів у Східній Європі. Процес суверенізації народів і виникнення нових суверенних держав. Складний і суперечливий характер розвитку політичної діяльності етнічних та національних меншин. Проблеми збереження національної єдності і територіальної цілісності України.

Сучасні інтеграційні процеси. Передумови, причини і наслідки зростання інтеграційних тенденцій у Західній Європі. Єдиний Європейський будинок: досягнення і перешкоди. Перспективи інтеграції у Східній Європі. Проблеми входження України до Європейського співтовариства.

Тематика групових завдань

Для успішного підготовки та засвоєння матеріалу необхідно уважно опрацювати план семінарського заняття, ключові поняття. Семінарське заняття складається з двох частин – усної та письмової. Всі письмові завдання позначені в кінці плану. Крім того, в кожному практичному занятті наведено ключові поняття та терміни, які необхідно внести до словника. Після плану семінарського заняття наведено список як обов'язкової для опрацювання літератури, так і додаткової.

МОДУЛЬ І. ПОЛІТИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ ЯК ОКРЕМА НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА

*Змістовий модуль 1. Політична антропологія
в системі соціально-гуманітарного знання*

Тема 1. Політична антропологія як наука

Ключові поняття та терміни: політична антропологія, антропологія, соціальна антропологія.

1. Предмет і об'єкт політичної антропології. Категорії політичної антропології.

2. Основні принципи політичної антропології.

3. Політична антропологія в системі соціально-гуманітарних наук: взаємозв'язок і відмінності в предметі і методах дослідження.

4. Нова політична антропологія.

5. **Письмове завдання:** *Напишіть доповідь на тему «Д. Куртц про парадигми політичної антропології».*

Основна література:

Бочаров В. В. Политическая антропология / В. Бочаров // Антропология власти: хрестоматия по политической антропологии : в 2 т. – Т. 1. – СПб., 2006. – С. 14–48.

Кравець А. Ю. Політична антропологія : [монографія] / А. Кравець. – Дніпропетровськ, 2012. – С. 16–46.

Тишков В. А. Новая политическая антропология / В. Тишков // Антропология власти: хрестоматия по политической антропологии : в 2 т. – Т. 1. – СПб., 2006. – С. 49–56.

Kurtz D. Political Anthropology : Power and Paradigms / D. Kurtz. – Boulder : Westview Press, 2001. – P. 69–189.

Додаткова література:

Бочаров В. В. Политическая антропология и общественная практика / В. Бочаров // Антропология власти: хрестоматия по политической антропологии : в 2 т. – Т. 1. – СПб., 2006. – С. 118–129.

Anthropological approaches to political behavior / ed. by Fr. Glynn. – Pittsburgh: University of Pittsburg Press, 1991. – 362 p.

Gellner E. Anthropology and politics: revolution in the sacred grove / E. Gellner. – Oxford ; Cambridge, Mass. : Blackwell, 1995. – 260 p.

Gledhill J. Power and its disguises anthropological perspectives on politics / J. Gledhill. – London, 1994. – 259 p.

Тема 2. Джерела і методологія вивчення політичної антропології

Ключові поняття та терміни: *глибинні інтерв'ю, фокус-групи, контент-аналіз, вивчення політичного дискурсу, методи «включеного спостереження» та «делегованого інтерв'ю».*

1. Загальні методологічні принципи дослідження взаємозв'язку людини і політики.

2. Проблема репрезентативності масових джерел:

- а) міфи й казки;
- б) прислів'я та приказки;
- в) частівки та анекдоти;
- г) чутки і політична сатира;
- д) твори літератури і мистецтва.

3. Методологія та наукові підходи політичної антропології.

4. **Письмове завдання:** *Прослідкуйте політичну історію незалежної України в політичних анекдотах.*

Основна література:

Бродель Ф. Грамматика цивілізацій / Ф. Бродель. – М. : Весь Мир, 2008. – С. 500–537.

Дука А. Политическая культура – поиски теоретических оснований // А. Дука / Антропология власти: хрестоматия по политической антропологии : в 2 т. – Т. 1. – СПб., 2006. – С. 103–115.

Євтушенко О. Філософія гумору: чверть століття з її величністю Карикатурою / О. Євтушенко // День. – № 168. – субота, 1 листопада, 2008.

Кравець А. Ю. Політична антропологія : [монографія] / А. Кравець. – Дніпропетровськ, 2012. – 178 с.

Мальцева О. В. Національні та загальнолюдські прояви гумору / О. В. Мальцева // Международная научно-техническая конференция «Университетская наука – 2010», Мариуполь. 19 мая 2010 г. – Мариуполь : ПГТУ, 2010. – С. 256.

Петренко В. Ф. Психосемантический анализ динамики общественного сознания / В. Ф. Петренко, О. В. Митина. – М., 1997. – С. 176–180.

Додаткова література:

Булдаков В. П. К изучению психологии и психопатологии революционной эпохи (Методологический аспект) / В. П. Булдаков // Революция и человек. Социально-психологический аспект. – М., 1996. – С. 4–17.

Дмитриев А. В. Социология политического юмора : [очерки] / А. В. Дмитриев. – М. : РОССПЭН, 1998. – С. 45–104, 111–125, 204–221, 250–258.

Кокотюха О. Політикам на сміх [Електронний ресурс] / О. Кокотюха. – Режим доступу : <http://www.ukrudprom.ua/digest/drefvcdfesdfdc090408.html>.

Кулешов С. В. Смешное в истории: опыт социокультурной реконструкции / С. В. Кулешов // Отечественная история. – 2002. – № 3. – С. 163–169.

Липовецки Жиль. Эра пустоты: эссе о современном индивидуализме / Жиль Липовецки ; [пер. с фр. В. В. Кузнецова]. – СПб. : Владимир Даль, 2001. – 332 с.

Мельниченко М. А. Феномен фронтового анекдота: народное творчество как инструмент агитации / М. А. Мельниченко // Российская история. – 2009. – № 6. – С. 28–40.

Назаретян А. П. Психология массового стихийного поведения / А. П. Назаретян. – М., 1997. – С. 11–14.

Троицкий А. Юмор умер / А. Троицкий // Новая газета. – 2004. – № 6. – С. 24.

Харчук Р. Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період : [навч. посіб.] / Р. Б. Харчук. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – 248 с.

Щербаченко Т. Любовно-політична брошура / Т. Щербаченко // Київська Русь: Літ.-крит. Часопис. – 2006. – Кн. 3. – С. 204.

Тема 3. Історія політичної антропології

Ключові поняття та терміни: еволюціонізм, британський функціоналізм, французький структуралізм, американський неоеволюціонізм, теорії політогенезу, потестарність, архаїчна влада, соціальна інтеграція, патронажно-клієнтні відносини, трайбалізм.

1. Витоки політичної антропології. Основні теорії політичної антропології:

- а) британський функціоналізм (класичний та структурний функціоналізм);
  - б) французький структуралізм;
  - в) американський неоеволюціонізм;
  - г) теорія політогенезу.
2. Політична антропологія в СРСР.
  3. Політична антропологія в Російській Федерації.
  4. Становлення політичної антропології в Україні.
  5. **Письмове завдання:** *Напишіть доповідь на тему «Потестарність у політичній антропології: історичні особливості використання терміну».*

Основна література:

Крадин Н. Н. Политическая антропология : [учебник] / Н. Н. Крадин. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Логос, 2004. – С. 31–35.

Ле Гофф Ж. Средневековый мир воображаемого / Ж. Ле Гофф ; [пер. с фр.]. – М. : Издательская группа «Прогресс», 2001. – С. 404–425.

Сусоколов А. А. Культура и обмен. Введение в экономическую антропологию / А. А. Сусоколов. – М. : Русская панорама, 2006. – С. 358–387.

Fortes M. Introduction // African Political Systems / Ed. by M. Fortes and E. E. Evans-Pritchard. – London : Oxford University Press, 1940. – P. 1–23.

Додаткова література:

Баландые Ж. Политическая антропология / Ж. Баландые ; [пер. с фр.]. – М. : Научный мир, 2001. – 203 с.

Барт Р. Мифологии / Р. Барт. – М. : Издательство имени Сабашниковых, 1996. – 288 с.

Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр. – М. : «Добросвет», 2000. – 387 с.

Канетти Э. Масса и власть / Э. Канеття. – М. : Ad Marginem, 1997. – 528 с.

Жиарр Р. Насилие и священное / Р. Жиарр. – М. : Новое литературное обозрение, 2000. – 400 с.

Лефорт К. Формы истории. Очерки политической антропологии / К. Лефорт ; [пер. с фр.]. – СПб. : Наука, 2007. – 339 с.

Луман Н. Власть / Н. Луман. – М. : «Праксис», 2001. – 256 с.

Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы / М. Фуко. – М. : Ad Marginem, 1999. – 480 с.

Змістовий модуль 2. Біологічні основи політичної поведінки

Тема 1. Людина політична

Ключові поняття та терміни: людина політична, людина соціальна, техніцизм, техносфера, ноосфера, політичний простір, «цивілізація дозвілля», масова людина, імплозивність мас, «порожня свідомість».

1. Людина політична в традиційному, індустріальному і постіндустріальному суспільстві.

2. Прометеева людина: філософія техніцизму; техносфера і ноосфера.

3. Парадокси «цивілізації дозвілля».

4. Таємниця народження сучасної масової людини, імплозивність мас.

5. Кінець соціального: феномен «порожньої свідомості».

6. **Письмове завдання:** *Напишіть доповідь на тему «П'єр Бурдьє та концепція габітуса».*

Основна література:

Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / У. Бек ; [пер. с нем. В. Седельника и Н. Федоровой]. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.

Бодрийяр Ж. В тени молчаливого большинства, или Конец социального / Ж. Бодрийяр ; [пер. с французского Н. В. Суслова]. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2000. – 96 с.

Рейман Л. Д. Информационное общество и роль телекоммуникаций в его становлении / Л. Д. Рейман // Вопросы философии. – 2001. – № 3. – С. 3–9.

Хабермас Ю. Будущее человеческой природы / Ю. Хабермас ; [пер. с нем. М. Л. Харькова]. – М. : Изд-во «Весь мир», 2002. – 144 с.

Фукуяма Ф. Великий разрыв / Ф. Фукуяма ; [пер. с англ. под общ. ред. А. В. Александровой]. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2004. – 474 с.

Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее / Ф. Фукуяма ; [пер. с англ. М. Б. Левина]. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2004. – 352 с.

Додаткова література:

Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структура / Ж. Бодрийяр. – М. : Республика, 2006. – 269 с.

Бурдьє П. Начала : [сборник] / П. Бурдьє. – М. : Socio-Logos, 1994. – 287 с.

Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен. – М. : Прогресс, 1984. – 339 с.

Еджел Дж. Поведение потребителя / Дж. Еджел, Р. Блекуелл, П. Мініард. – СПб. : Питер, 1999. – 307 с.

Щепанская Т. Б. Зоны насилия (по материалам русской сельской и современных субкультурных традиций) / Т. Б. Щепанская // Антропология насилия. – СПб., 2001. – С. 115–177.

Тема 2. Соціобіологічні основи нерівності і влади

Ключові поняття та терміни: *біополітика, етологія, ритуал, агресія, домінування, примус, ієрархія, лідерство, стереотип, альтруїзм, ейд-жизм, ініціація, патріархат, матріархат, доліхокефалія, брахікефалія.*

1. Біологічний базис соціальної та політичної поведінки. Соціальна поведінка тварин: покора-непокора, ієрархічні особливості, ритуали.

2. Агоністичні і кооперативні відносини людини. Поведінкові стереотипи.

3. Агресія за К. Лоренцом. Теорія біологічних основ соціальної поведінки Е. Вілсона.

4. Вікова нерівність. Американський та вітчизняний досвід ейд-жизму.

5. Статева стратифікація. Домінування чоловіків і підкорення жінок.

6. Персоналізація та перетворення простору. Рівні територіальних відносин.

7. Расово-антропологічна специфіка соціальних груп архаїчних та цивілізованих суспільств.

8. **Письмове завдання:** *Визначте політичні властивості рас у концепції Л. Вольтмана користуючись роботами дослідника.*

Основна література:

Баландье Ж. Политическая антропология / Ж. Баландье. – М. : Научный мир, 2003. – 204 с.

Вольтман Л. Политическая антропология / Л. Вольтман. – 2-е изд. – М. : Белые альвы, 2001. – 444 с.

Крадин Н. Н. Политическая антропология / Н. Крадин. – 2-е изд. – М. : Логос, 2004. – 270 с.

Кравець А. Політична антропологія : [монографія] / А. Кравець. – Дніпропетровськ, 2012. – 178 с.

Додаткова література:

Anderson A. Human aggression. Annual Review of Psychology / A. Anderson, B. Bushman, 2002. 53:27–51.

Lorenz K. Das sogenannte Böse : Zur Naturgeschichte der Aggression / K. Lorenz // Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 1963. – P. 304.

Raine A. Biosocial studies of antisocial and violent behavior in children and adults: a review / A. Raine // Journal of Abnormal Child Psychology; Vol. 30. No. 4. August 2002, pp. 311–326.

Zillmann D. Hostility and aggression / D. Zillmann. – Hillsdale ; N. J. : Lawrence Erlbaum Associates, 1979. – P. 422.

Антропология власти. Хрестоматия по политической антропологии / Сост. и отв. ред. В. В. Бочаров. Т. 1, 2. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2006–2007.

Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль / Л. Берковиц. – СПб. : прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. – 512 с.

Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль. – СПб. : прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. – 512 с.

Бэрн Р. Агрессия / Р. Бэрн, Д. Ричардсон. – СПб. : Питер, 2001. – 352 с.

Дроздов О. Ю. Спроба адаптації системного підходу до агресіологічних досліджень // Соціальна психологія. – 2008. – № 4. – С. 29–37.

Крэйхи Б. Социальная психология агрессии / Б. Крэйхи ; [пер. с англ.]. – СПб. : Питер. – 2003. – 334 с.

Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм ; [пер. с англ.]. – Мн. : Попурри, 1999. – 624 с.

Тема 3. Форми соціальної та політичної організації

Ключові поняття та терміни: масонство, «*Ното soveticus*», патронажно-клієнтарні коаліції.

1. Перші форми суспільної самоорганізації людини.
2. Контрольовані утворення і автономні анклавні в суспільному житті XVIII ст.
3. Масонство і його вплив на ідейну еволюцію і організаційні форми громадського руху наприкінці XVIII – початку XIX ст.
4. Особливості політичної поведінки радянської епохи.
5. **Письмове завдання:** *Напишіть есе на тему «Образ радянської людини в кінематографі».*

Основна література:

Баландье Ж. Политическая антропология / Ж. Баландье. – М. : Научный мир, 2003. – 204 с.

Вольтман Л. Политическая антропология / Л. Вольтман. – 2-е изд. – М. : Белье альвы, 2001. – 444 с.

Крадин Н. Н. Политическая антропология / Н. Крадин. – 2-е изд. – М. : Логос, 2004. – 270 с.

Кравець А. Політична антропологія : [монографія] / А. Кравець. – Дніпропетровськ, 2012. – 178 с.

Додаткова література:

Антропология власти. Хрестоматия по политической антропологии / Сост. и отв. ред. В. В. Бочаров. Т. 1, 2. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2006–2007.

Гордин Я. А. Мистики и охранители. Дело о масонском заговоре / Я. А. Гордин. – СПб. : Пушкинский фонд, 1999. – С. 48–96.

Левада Ю. А. Homo Post-Soveticus / Ю. А. Левада // Общественные науки и современность. – 2000. – № 6. – С. 5–24.

Змістовий модуль 3. Антропологія влади

Тема 1. Особливості формування владних відносин в архаїчних суспільствах

Ключові поняття та терміни: доіндустріальне суспільство, індустріальне суспільство, гемайншафт, гезельшафт, потlach, реціпрокація, редістрібуція.

1. Політичні відносини в індустріальних і неіндустріальних суспільствах:

- а) речові та особистісні відносини;
- б) багатство і престиж;
- в) товар і дар.

2. Гемайншафт і гезельшафт. Престижна економіка.

3. Роботи М. Мосса про дарообмін. Феномен потлacha.

4. Реціпрокація та редістрібуція К. Полянї.

5. **Письмове завдання:** *Розкрийте погляди Б. Малиновського щодо особливостей формування владних відносин архаїчних суспільств.*

Основна література:

Антропология власти. Хрестоматия по политической антропологии / Сост. и отв. ред. В. В. Бочаров. Т. 1, 2. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2006–2007.

Баландье Ж. Политическая антропология / Ж. Баландье. – М. : Научный мир, 2003. – 204 с.

Вольтман Л. Политическая антропология / Л. Вольтман. – 2-е изд. – М. : Белые альвы, 2001. – 444 с.

Крадин Н. Н. Политическая антропология / Н. Крадин. – 2-е изд. – М. : Логос, 2004. – 270 с.

Кравець А. Політична антропологія : [монографія] / А. Кравець. – Дніпропетровськ, 2012. – 178 с.

Додаткова література:

Пашков К. Дар и благодарение в контексте христианской и постмодернистской антропологии / К. Пашков. – Харьков, 2010. – 221 с.

Обмен веществ [Электронный ресурс] / Н. Е. Яценко // Толковый словарь обществоведческих терминов. – СПб. : Лань, 1999. – 528 с. – Режим доступа : http://www.slovarnik.ru/html_tsot/o/obmen-ve1estv.html.

Особенности системного исследования социальных реалий [Электронный ресурс] // Социальная работа. – Режим доступа : <http://social-work.ru/article/753>.

Секацкий А. Роль времени в экономике [Электронный ресурс] / А. Секацкий // Междисциплинарный лекторий «Контекст». – 2010. – 23 сентября. – Режим доступа : <http://nevex.tv/brain/12541>.

Тема 2. Антропология лидерства

Ключові поняття та терміни: *неолітична революція, община, ліндіж, клан, ката, канонічний клан, вождизм, бігмен.*

1. Форми лидерства в додержавному суспільстві.
2. Концепція «неолітичної революції» Г. Чайлда та її сучасна оцінка.
3. Історія та основні характеристики теорії вождизму. Археологічні та етнографічні приклади вождизму.
4. Інститут бігмена (bigman). Відмінність влади бігмена та влади вождя.
5. Вождизм і його альтернативи. Історія концепції.
6. **Письмове завдання:** *Розкрийте особливості формування лідерства в сучасних субкультурних общинах.*

Основна література:

Антропология власти. Хрестоматия по политической антропологии / Сост. и отв. ред. В. В. Бочаров. Т. 1, 2. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2006–2007.

Баландые Ж. Политическая антропология / Ж. Баландые. – М. : Научный мир, 2003. – 204 с.

Вольтман Л. Политическая антропология / Л. Вольтман. – 2-е изд. – М. : Белье альвы, 2001. – 444 с.

Крадин Н. Н. Политическая антропология / Н. Крадин. – 2-е изд. – М. : Логос, 2004. – 270 с.

Кравець А. Політична антропология : [монографія] / А. Кравець. – Дніпропетровськ, 2012. – 178 с.

Додаткова література:

Адлер А. Понять природу человека [Текст] / А. Адлер. – СПб. : ГА «Академический проект», 1997. – 88 с.

Бердяев Н. А. О назначении человека [Текст] / Н. А. Бердяев. – М. : Республика, 1993. – 383 с.

Тема 3. Антропологія насилля та тріумфу

Ключові поняття та терміни: насилля, «міметичне бажання», мімесис, принцип таліона, наратив жертви, тріумф.

1. Насилля як явище культури. Європейський варіант «насилля» як світовий еталон.
2. Етологічні дослідження К. Лоренца. Агресія як інстинкт.
3. Антропологічна теорія насилля Р. Жірара. Теорія мімесису Ф. Лаку-Лабарта.
4. Антропологія «бажання». «Бажання» як рушій політичного насилля.
5. Феномен тріумфу. Місце тріумфу в механізмах влади.
6. **Письмове завдання:** Напишіть доповідь на тему «Тріумф як історичний феномен».

Основна література:

- Антропологія влади. Хрестоматія по политической антропологии / Сост. и отв. ред. В. В. Бочаров. Т. 1, 2. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2006–2007.
- Баландье Ж. Политическая антропология / Ж. Баландье. – М. : Научный мир, 2003. – 204 с.
- Вольтман Л. Политическая антропология / Л. Вольтман. – 2-е изд. – М. : Белые альвы, 2001. – 444 с.
- Крадин Н. Н. Политическая антропология / Н. Крадин. – 2-е изд. – М. : Логос, 2004. – 270 с.
- Кравець А. Політична антропологія : [монографія] / А. Кравець. – Дніпропетровськ, 2012. – 178 с.

Додаткова література:

- Бочаров В. В. Антропологія насилля / В. В. Бочаро. – СПб., 2002. – 497 с.
- Лоренц К. Агресія (так называемое «зло») / К. Лоренц. – М. : «Прогресс», 1994. – 272 с.
- Назаретян А. П. Антропологія насилля и культура самоорганизации: Очерки по эволюционно-исторической психологии / А. П. Назаретян. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 256 с.
- Щепанская Т. Б. Зоны насилля (по материалам русской сельской и современных субкультурных традиций) / Т. Б. Щепанская // Антропологія насилля. – СПб., 2001. – С. 115–177.

Тема 4. Гендерна детермінація влади

Ключові поняття та терміни: патрілінійна система, матрілінійна система, фемінізм, гендер.

1. Манчестерські дослідження гендеру і влади в організаціях.
2. Чоловіче домінування в міфології і владних практиках. Влада (вплив) жінок: проблема невидимості.

3. Фемінізм та релігія.
4. Портрети політиків в чоловічому та жіночому дискурсі. Жіночі та чоловічі біографії: стереотипи самопрезентації в політиці.
5. «Жіноча мова» в контексті патріархатних стратегій влади.
6. **Письмове завдання:** Зробіть дослідження на тему «Антропологія чоловічої та жіночої політичної влади» (використовуючи приклади із історії).

Основна література:

Антропология власти. Хрестоматия по политической антропологии / Сост. и отв. ред. В. В. Бочаров. Т. 1, 2. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2006–2007.

Баландье Ж. Политическая антропология / Ж. Баландье. – М. : Научный мир, 2003. – 204 с.

Вольтман Л. Политическая антропология / Л. Вольтман. – 2-е изд. – М. : Белые альвы, 2001. – 444 с.

Крадин Н. Н. Политическая антропология / Н. Крадин. – 2-е изд. – М. : Логос, 2004. – 270 с.

Кравець А. Політична антропологія : [монографія] / А. Кравець. – Дніпропетровськ, 2012. – 178 с.

Додаткова література:

Айвазова С. Г. Патриархат / С. Г. Айвазова // Словарь гендерных терминов. – М. : Информация XXI век, 2002. – С. 169–171.

Аксёнова Н. В. Мужская атрибуция игр с использованием палки (по материалам Слобожанщины в конце XIX – начале XX ст.) / Н. В. Аксёнова // «Мужское» в традиционном и современном обществе. – М. : Гендер-кос, 2003. – С. 9–10.

Алексеева Н. В. Мужчина и женщина: особенности подвижничества в русской православной традиции / Н. В. Алексеева // «Мужское» в традиционном и современном обществе. – М. : Гендер-кос, 2003. – С. 10–11.

Бендас Т. В. Гендерная психология : [учеб. пособ.] / Т. В. Бендас. – СПб. : Питер, 2008. – 431 с.

Бурдые П. Мужское господство / П. Бурдые // Социальное пространство: поля и практики. – М. ; СПб. : Речь, 2005. – 443 с.

Вілкова О. Ю. Гендерна реальність сучасного суспільства / О. Ю. Вілкова // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Соціологія. Психологія. Педагогіка. – К. : Видавничий центр Київський університет, 2002. – Вип. 13. – С. 5–8.

Вілкова О. Ю. Конструктивні та деструктивні вияви гендерних стереотипів / О. Ю. Вілкова // Український соціум. – 2004. – № 3 (5). – С. 24–29.

Вілкова О. Ю. Процес формування та наслідки відтворення гендерних стереотипів / О. Ю. Вілкова // Нова парадигма : альманах наукових праць. Філософія. Соціологія. Політологія. – Запоріжжя : Нова парадигма, 2003. – Вип. 33. – С. 185–190.

Тема 5. Аксиологічна система формування владних відносин: від архаїчного до постіндустріального суспільства

Ключові поняття та терміни: аксіологія, моральна автентичність.

1. Ціннісні пріоритети політичної антропології.
2. Політична людина в різних культурних та цивілізаційних традиціях.
3. Свідомість сучасної людини як простір зіткнення національної традиції з продуктами всесвітнього духовного виробництва.
4. Дилема моральної автентичності та практичної ефективності в політичному дискурсі.
5. **Письмове завдання:** *Напишіть есе на тему «Герой нашого часу».*

Основна література:

Антропология власти. Хрестоматия по политической антропологии / Сост. и отв. ред. В. В. Бочаров. Т. 1, 2. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2006 – 2007.

Баландье Ж. Политическая антропология / Ж. Баландье. – М. : Научный мир, 2003. – 204 с.

Вольтман Л. Политическая антропология / Л. Вольтман. – 2-е изд. – М. : Белые альвы, 2001. – 444 с.

Крадин Н. Н. Политическая антропология / Н. Крадин. – 2-е изд. – М. : Логос, 2004. – 270 с.

Кравець А. Політична антропологія : [монографія] / А. Кравець. – Дніпропетровськ, 2012. – 178 с.

Додаткова література:

Гуманізм: сучасні інтерпретації та перспективи. – К. : Український Центр духовної культури, 2001. – С. 85, 274.

Ницше Ф. Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей / Ф. Ницше // Избран. произв. в 3-х томах. – Т. 1. – М. : Вок, 1994. – С. 87–241.

Ницше Ф. Человеческое, слишком человеческое / Ф. Ницше // Соч. в 2-х т. – Т. 1. – М., 1990. – С. 371.

Уилбер К. Краткая история всего / К. Уилбер. – М. : АСТ. Астрель. 2006. – С. 302–318.

Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М. : «Прогресс», 1990. – С. 39–110.

*Змістовий модуль 4. Символічне конструювання
політичної дійсності*

Тема 1. Ірраціональні форми мислення. Політичні символи та ритуали

Ключові поняття та терміни: *сакральність, символ, табу, політичний ритуал, псевдоритуал.*

1. Сакральні функції влади. Заборона як форма поведінки. Магічна складова владних відносин.

2. Влада як символ. *Підготуйте презентацію на одну із тем:*

- а) архітектурні символи влади;
- б) тварини як символи влади;
- в) «тіло» як символ влади;
- г) ім'я як символ влади.

3. Обрядовість владних відносин. Сучасні атавізми символізації владних відносин.

4. Особливості та значення ритуалів у політиці. *Підготуйте презентацію на одну із тем:*

- а) ініціація;
- б) коронація;
- в) фієста;
- г) інаугурація;
- д) поховання.

Основна література:

Антропология власти. Хрестоматия по политической антропологии / Сост. и отв. ред. В. В. Бочаров. Т. 1, 2. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2006–2007.

Баландье Ж. Политическая антропология / Ж. Баландье. – М. : Научный мир, 2003. – 204 с.

Вольтман Л. Политическая антропология / Л. Вольтман. – 2-е изд. – М. : Белые альвы, 2001. – 444 с.

Крадин Н. Н. Политическая антропология / Н. Крадин. – 2-е изд. – М. : Логос, 2004. – 270 с.

Кравець А. Політична антропология : [монографія] / А. Кравець. – Дніпропетровськ, 2012. – 178 с.

Додаткова література:

Mukerjee R. Symbolic Life of Man / R. Mukerjee. – Bombay : Freeman, 1959. – 332 p.

Бенуас Л. Знаки, символы и мифы / Л. Бенуас. – М., 2004. – 239 с.

Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко. – СПб. : Логос, 1998. – 443 с.

Барт Р. Мифологии / Р. Барт. – М. : ЛА «Варяг», 2000. – 678 с.

Ильин М. В. Слова и смыслы. Опыт описания ключевых политических понятий / М. В. Ильин. – М. : Росспэн, 1967. – 432 с.

Кассирер Э. Техника современных политических мифов / Э. Кассирер // Вестник Московского университета. Сер. 7: «Философия». – 1990. – № 2. – С. 56-62.

Лосев А. Ф. Проблема символа и реалистическое искусство / А. Ф. Лосев. – М. : Искусство, 1995. – 320 с.

Тернер В. Символ и ритуал / В. Тернер. – М. : Гардарика, 1983. – 428 с.

Тема 2. Політико-антропологічний характер гри. НОМО LUDENS

Ключові поняття та терміни: мотиваційна гра, НОМО LUDENS, мотивація гравця.

1. Гра як постійний феномен людського існування (докази).

2. Концепції гри (І. Хейзінг, С. Смирнов, Е. Берн). Характеристики гри-агон, гри alea, гри-mimicry та гри-ilinx.

3. Перенесення ігрових характеристик в політику (змагання, азарт, симуляція, запаморочення).

4. Спорт як переадресація агресії.

5. **Письмове завдання:** Проведіть антропологічне дослідження на тему «Азарт в політиці: особливості та наслідки» (використовуючи приклади з історії та сучасності).

Основна література:

Антропология власти. Хрестоматия по политической антропологии / Сост. и отв. ред. В. В. Бочаров. Т. 1, 2. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2006–2007.

Баландье Ж. Политическая антропология / Ж. Баландье. – М. : Научный мир, 2003. – 204 с.

Вольтман Л. Политическая антропология / Л. Вольтман. – 2-е изд. – М. : Белые альвы, 2001. – 444 с.

Крадин Н. Н. Политическая антропология / Н. Крадин. – 2-е изд. – М. : Логос, 2004. – 270 с.

Кравець А. Політична антропологія : [монографія] / А. Кравець. – Дніпропетровськ, 2012. – 178 с.

Додаткова література:

Апинян Т. Игра в пространстве серьезного: Игра, миф, ритуал, сон, искусство и другие / Т. Апинян. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2003. – 400 с.

Кайуа Р. Игры и люди / Р. Кайуа ; [пер. с фр. С. Н. Зенкина]. – М. : ОГИ, 2007. – 304 с.

Хейзинга Й. Homo Ludens / Й. Хейзинга. – М. : Прогресс-Традиция, 1997. – 416 с.

Тема 3. Антропологічна експертиза політичних відносин та інститутів

Ключові поняття та терміни: антропологічна експертиза, совість, відповідальність, обов'язок.

1. Поняття антропологічна експертиза політичних відносин.
2. Форми і практичні прийоми експертизи політичних відносин, інститутів і процесів.
3. Встановлення відповідності між політичним задумом і результатом.
4. Критерії антропологічної експертизи. Совість, відповідальність, обов'язок як складові критерію.
5. **Письмове завдання:** Проведіть антропологічну експертизу політичних відносин у сучасній Україні (використовуючи повідомлення в ЗМІ).

Основна література:

Антропология власти. Хрестоматия по политической антропологии / Сост. и отв. ред. В. В. Бочаров. Т. 1, 2. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2006 – 2007.

Баландье Ж. Политическая антропология / Ж. Баландье. – М. : Научный мир, 2003. – 204 с.

Вольтман Л. Политическая антропология / Л. Вольтман. – 2-е изд. – М. : Белые альвы, 2001. – 444 с.

Крадин Н. Н. Политическая антропология / Н. Крадин. – 2-е изд. – М. : Логос, 2004. – 270 с.

Кравець А. Політична антропология : [монографія] / А. Кравець. – Дніпропетровськ, 2012. – 178 с.

Додаткова література:

Ильин В. В. Политическая антропология / В. В. Ильин. – М. : МГУ, 1995. – 254 с.

Философия : [учебник] / Под ред. А. Ф. Зотова, В. В. Миронова, А. В. Разина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Академический Проект; Трикста, 2004. – 688 с.

Тема 4. Актуальні проблеми політичної антропології

Ключові поняття та терміни: десакралізація, «приватизоване майбутнє», політична вистава.

1. Загальнофілософські проблеми знання про людину. Сучасна людина в «кривому дзеркалі» політичної науки.
2. Десакралізація світу політичного. «Криклива меншість» та «мовчазна більшість» у політиці.
3. Феномен приватизованого майбутнього.

4. Суспільство політичної вистави.

5. **Письмове завдання:** Підготуйте доповідь на тему «Феномен віртуалізації сучасної політики».

Основна література:

Антропология власти. Хрестоматия по политической антропологии / Сост. и отв. ред. В. В. Бочаров. Т. 1, 2. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2006 – 2007.

Баландье Ж. Политическая антропология / Ж. Баландье. – М. : Научный мир, 2003. – 204 с.

Вольтман Л. Политическая антропология / Л. Вольтман. – 2-е изд. – М. : Белые альвы, 2001. – 444 с.

Крадин Н. Н. Политическая антропология / Н. Крадин. – 2-е изд. – М. : Логос, 2004. – 270 с.

Кравець А. Політична антропологія : [монографія] / А. Кравець. – Дніпропетровськ, 2012. – 178 с.

МОДУЛЬ 2. ЕТНОПОЛІТИКА

Змістовий модуль 1. Етнонаціональні та етнополітичні процеси в сучасному світі та в Україні

Тема 1. Базові етнополітичні категорії. Етнічні та національні форми існування людства

Ключові поняття та терміни: етнополітика, рід, плем'я, народність (національність), нація, етнічність, етнос, етнічна група.

1. Етнополітика – особливості визначення. Різновиди та форми етнічних процесів.

2. Етапи етнонаціонального існування людства. Сучасні теорії етносу. Теорія етносу Л. Гумільова.

3. Нація як форма розвитку етносу. Теорії нації.

4. Діалектика взаємовідносин між етносами, націями і класами.

5. Конституція України про етнонаціональну структуру українського суспільства.

6. **Письмове завдання:** Напишіть відгук на роботу В. Антоновича «Три національні типи народні».

Основна література:

Гельнер Е. Нації та націоналізм / Е. Гельнер – К. : Таксон, 2003. – 300 с.

Картунов О. В. Вступ до етнополітології : [науково-навчальний посібник] / О. В. Картунов. – К. : Довіра, 1999. – 300 с.

Майборода А. Н. Теория этнополитики в западном обществоведении: структура и принципы исследования / А. Н. Майборода. – К. : Наукова думка, 1993. – 542 с.

Римаренко Ю. І. Етнодержавознавство: теоретико-методологічні засади / Ю. І. Римаренко. – К. : Ін-т держави і права НАНУ, 2001. – 254 с.

Сміт Е. Національна ідентичність / Е. Сміт. – К. : Основи. – 224 с.

Додаткова література:

Гордузенко В. Етнонаціональна група як компонент етнонаціональної структури українського суспільства / В. Гордузенко // Соціальна психологія. – 2006. – № 3 (17). – С. 173–180.

Гутковська І. Напрями дослідження етнічності в українській етнології / Ірина Гутковська // Карпати: людина, етнос, цивілізація = Carpathians : populace, ethos, civilization : наук. журн. / Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2010. – № 2. – С. 4–19.

Обушний М. І. Етнос і нація: проблеми ідентичності / М. І. Обушний. – К. : Укр. центр духовної культури, 1998. – 204 с.

Павлюк С. Вимогливий науковий перегляд етнологічної теоретичної спадщини радянської епохи / С. Павлюк // Українська культура: з нових досліджень. – Львів : Ін-т народознавства НАНУ, 2007. – С. 58.

Семенов Ю. И. Этноссы, нации, расы / Ю. И. Семенов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://scepsis.ru/library/id_75.html.

Тема 2. Світовий етнонаціональний простір

Ключові поняття та терміни: етнічна карта, історико-культурні провінції, расові типи, мовна сім'я.

1. Етнічна карта світу: історичні особливості.
2. Ієрархічна система історико-культурних провінцій Г. Щокіна.
3. Критерії класифікації народів:
  - а) антропологічна класифікація;
  - б) географічна класифікація;
  - в) етнічна класифікація;
  - г) етнолінгвістична класифікація.
4. Визначення мовної сім'ї. Структура мовних сімей.
5. Теологічне та світське трактування етносу. Світові релігії.
6. ***Письмове завдання:*** використовуючи інструменти дослідження політичної антропології та етнополітики, охарактеризуйте 1 етнографічну групу світу.

Основна література:

Куц Ю. Етнополітичні державотворчі процеси в Україні: управлінський аспект : [монографія] / Ю. Куц. – Х. : ХарРі УАДУ, 2002. – 204 с.

Люба О. О. Етнонаціональний вимір «універсалізації світу» / О. О. Люба // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна «Питання політології». – Харків, 2003. – № 592. – С. 259–271.

Основи етнополітики [Текст] : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Антонюк ; Міжрегіон. Акад. Управл. персоналом. – К. : МАУП, 2005. – 432 с.

Додаткова література:

Гордузенко В. Етнонаціональна група як компонент етнонаціональної структури українського суспільства / В. Гордузенко // Соціальна психологія. – 2006. – № 3 (17). – С. 173–180.

Гутковська І. Напрями дослідження етнічності в українській етнології / Ірина Гутковська // Карпати: людина, етнос, цивілізація = Carpathians : populace, ethos, civilization : наук. журн. / Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2010. – № 2. – С. 4–19.

Обушний М. І. Етнос і нація: проблеми ідентичності / М. І. Обушний. – К. : Укр. центр духовної культури, 1998. – 204 с.

Павлюк С. Вимогливий науковий перегляд етнологічної теоретичної спадщини радянської епохи / С. Павлюк // Українська культура: з нових досліджень. – Львів : Ін-т народознавства НАНУ, 2007. – С. 58.

Семенов Ю. И. Этноссы, нации, расы [Электронный ресурс] / Ю. И. Семенов. – Режим доступа : http://scepsis.ru/library/id_75.html.

Тема 3. Формування етнополітичної специфіки регіонів України

Ключові поняття та терміни: *регіональна сегментація, національна ідентичність, етнонаціональні відносини, етнодемографічний склад, етномовний склад.*

1. Регіональна сегментація як історична спадщина.
2. Підготуйте презентацію на одну із тем:
  - а) Етнічні групи на території сучасної України;
  - б) Етнографічні групи на території сучасної України.
3. Особливості етнонаціональних відносин в Україні.
4. Етнодемографічний та етномовний склад населення в Україні.
5. Політично-правова база та засади етнонаціональної політики.

Основна література:

Картунов О. В. Вступ до етнополітології : [науково-навчальний посібник] / О. В. Картунов. – К. : Довіра, 1999. – 300 с.

Куц Ю. Етнополітичні державотворчі процеси в Україні: управлінський аспект : [монографія] / Ю. Куц. – Х. : ХарРі УАДУ, 2002. – 204 с.

Люба О. О. Етнонаціональний вимір «універсалізації світу» / О. О. Люба // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна «Питання політології». – Харків, 2003. – № 592. – С. 259–271.

Майборода А. Н. Теория этнополитики в западном обществоведении: структура и принципы исследования / А. Н. Майборода. – К. : Наукова думка, 1993. – 542 с.

Основи етнополітики [Текст] : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Антонюк ; Міжрегіон. Акад. Управл. персоналом. – К. : МАУП, 2005. – 432 с.

Римаренко Ю. І. Етнодержавознавство: теоретико-методологічні засади / Ю. І. Римаренко. – К. : Ін-т держави і права НАНУ, 2001. – 254 с.

Додаткова література:

Дністрянський М. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики : [монографія] / М. Дністрянський. – Львів : Літопис; Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 490 с.

Заставецький Б. Етногеографічне районування / Б. Заставецький // Соціально-економічна географія України. – Львів, 1994. – 608 с.

Зварич І. Регіональні особливості етнополітичних процесів в Україні / І. Зварич // Віче. – 2009. – № 1. – С. 32–34.

Римаренко С. Регіоналізм та регіоналізація / С. Римаренко // Наукові записки. Курасівські читання. Книга 1. – К. : ІПіНД, 2006. – Вип. 30. – 391 с.

Степико М. Українська політична нація: проблеми становлення / М. Степико // Політичний менеджмент. – 2004. – № 1. – С. 19–29.

Український соціум / [О. С. Власюк, В. С. Крисаченко та ін.] ; За ред. В. С. Крисаченка. – К. : Знання України, 2005. – 792 с.

Тема 4. Питання етнонаціональної політики та етномультикультуралізму в Україні

Ключові поняття та терміни: асиміляційна політика, «плавильний котел», «злиття націй».

1. Етнонаціональна політика. Типи і види етнонаціональної політики.

2. Асиміляційна політика: зміст і спрямованість. Політика «плавильного котла». Політика «злиття націй».

3. Сутність і характер плюралістичної етнонаціональної політики.

4. Культурно-національна автономія: теорія і практика.

5. Проблеми громадянства (набуття громадянства, відсутність громадянства, подвійне громадянство).

6. Питання участі етноспільнот у політичному житті.

7. **Письмове завдання:** *Напишіть коротку доповідь на тему «Миколаївщина багатонаціональна: особливості участі етнічних груп у політичному процесі».*

Основна література:

Картунов О. В. Вступ до етнополітології : [науково-навчальний посібник] / О. В. Картунов. – К. : Довіра, 1999. – 300 с.

Куц Ю. Етнополітичні державотворчі процеси в Україні: управлінський аспект : [монографія] / Ю. Куц. – Х. : ХарРі УАДУ, 2002. – 204 с.

Люба О. О. Етнонаціональний вимір «універсалізації світу» / О. О. Люба // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна «Питання політології». – Харків, 2003. – № 592. – С. 259–271.

Майборода А. Н. Теория этнополитики в западном обществоведении: структура и принципы исследования / А. Н. Майборода. – К. : Наукова думка, 1993. – 542 с.

Основи етнополітики [Текст] : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Антонюк ; Міжрегіон. Акад. Управл. персоналом. – К. : МАУП, 2005. – 432 с.

Римаренко Ю. І. Етнодержавознавство: теоретико-методологічні засади / Ю. І. Римаренко. – К. : Ін-т держави і права НАНУ, 2001. – 254 с.

Додаткова література:

Етнічні спільноти України : [довідник] / Ін-т етнічних, регіональних та діаспорознавчих студій. – К. : Фенікс, 2001. – 252 с.

Захист прав національних меншин в Україні: Збірник нормативно-правових актів. – К. : Держкомнацміграції, АНКОУ, 2003. – 288 с.

Колісник В. П. Національно-етнічні відносини в Україні: Теоретичні засади та конституційно-правові аспекти : [монографія] / В. П. Колісник. – Х. : Фоліо, 2003. – 240 с.

Куць О. М. Етнонаціональні чинники державотворення / О. М. Куць. – Х. : УАДУ, 2002. – 108 с.

Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К. : Довіра ; Генеза, 1996. – 942 с.

Тема 5. Націоналізм та національна свідомість в етнополітичних процесах

Ключові поняття та терміни: *національна свідомість, національна ідея, етніцизм, шовінізм, космополітизм.*

1. Національна свідомість: загальна характеристика. Національна свідомість і самосвідомість та їх співвідношення із загальнолюською культурою і цінностями.

2. Поняття національної ідеї. Розвиток національної ідеї в політичному житті України.
3. Націоналізм як світогляд і доктрина нації.
4. Націоналізм і питання української незалежності.
5. **Письмове завдання:** напишіть есе на тему «Національна ідея в українських художніх творах».

Основна література:

Картунов О. В. Вступ до етнополітології : [науково-навчальний посібник] / О. В. Картунов. – К. : Довіра, 1999. – 300 с.

Куц Ю. Етнополітичні державотворчі процеси в Україні: управлінський аспект : [монографія] / Ю. Куц. – Х. : ХарРі УАДУ, 2002. – 204 с.

Люба О. О. Етнонаціональний вимір «універсалізації світу» / О. О. Люба // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна «Питання політології». – Харків, 2003. – № 592. – С. 259–271.

Майборода А. Н. Теория этнополитики в западном обществоведении: структура и принципы исследования / А. Н. Майборода. – К. : Наукова думка, 1993. – 542 с.

Основи етнополітики [Текст] : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Антонюк ; Міжрегіон. Акад. Управл. персоналом. – К. : МАУП, 2005. – 432 с.

Римаренко Ю. І. Етнодержавознавство: теоретико-методологічні засади / Ю. І. Римаренко. – К. : Ін-т держави і права НАНУ, 2001. – 254 с.

Додаткова література:

Євтух В. Б. Етносоціальні процеси в Україні: можливості наукових інтерпретацій / В. Б. Євтух. – К. : ВД «Стилос», 2004. – 243 с.

Націоналізм: Антологія / Упор. О. Проценко, В. Лісовий. – К. : Смолоскип, 2001. – 669 с.

Ромашкіна О. Українці не відчують своєї національної ідентичності / О. Ромашкіна // Голос України. – 2009. – 11 грудня.

Смит Е. Национализм и модернизм: Критический обзор современных теорий наций и национализма / Е. Смит. – М. : Праксис, 2004. – 464 с.

Цапок С. О. Етнодемографічна картина сучасного світу (енциклопедичне дослідження) / С. О. Цапок. – Львів : ІРД НАН України, 2007. – 418 с.

Тема 6. Толерантність як вимір етнополітики

Ключові поняття та терміни: толерантність, ізоляція, дискримінація, інтеграція, нетолерантність.

1. Толерантність як загальнолюдська цінність. Міжетнічна толерантність.

2. Особистісні стратегії поведінки етногруп: ізоляція, дискримінація, інтеграція.
3. Стереотипи упередженостей до певних національностей.
4. Передумови виникнення та своєчасне упередження нетолерантності.
5. Досвід Ради Європи у формуванні толерантних відносин.
6. **Письмове завдання:** Проведіть опитування серед людей однієї вікової категорії (10–15 осіб) на тему «Ставлення сучасної молоді до різних етнічних груп», проаналізуйте та зробіть відповідні висновки.

Основна література:

Картунов О. В. Вступ до етнополітології : [науково-навчальний посібник] / О. В. Картунов. – К. : Довіра, 1999. – 300 с.

Куц Ю. Етнополітичні державотворчі процеси в Україні: управлінський аспект : [монографія] / Ю. Куц. – Х. : ХарРі УАДУ, 2002. – 204 с.

Люба О. О. Етнонаціональний вимір «універсалізації світу» / О. О. Люба // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна «Питання політології». – Харків, 2003. – № 592. – С. 259–271.

Майборода А. Н. Теория этнополитики в западном обществоведении: структура и принципы исследования / А. Н. Майборода. – К. : Наукова думка, 1993. – 542 с.

Основи етнополітики [Текст] : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Антонюк ; Міжрегіон. Акад. Управл. персоналом. – К. : МАУП, 2005. – 432 с.

Римаренко Ю. І. Етнодержавознавство: теоретико-методологічні засади / Ю. І. Римаренко. – К. : Ін-т держави і права НАНУ, 2001. – 254 с.

Додаткова література:

Декларація принципів толерантності // Віче. – 2002. – № 11. – С. 12–13.

Сприяння поширенню толерантності у поліетнічному суспільстві. – К. : Фонд «Європа ХХІ», 2002. – 312 с.

Тищенко Ю. Українська поліетнічність та принципи толерантності / Ю. Тищенко // Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду / Під загальною редакцією Ю. Тищенко. – К. : Український незалежний центр політичних досліджень, 2004. – С. 109–121.

Толерантність у поліетнічному суспільстві: питання теорії і практики. – К. : Фонд «Європа ХХІ», 2003. – 156 с.

Тема 7. Шляхи оптимізації етнополітики

Ключові поняття та терміни: етнічний ренесанс, політизація етнічностей, суверенізація.

1. Основні тенденції етнонаціональних та етнополітичних процесів у сучасному світі.
2. Етнічний ренесанс. Розвиток концепцій етнічного ренесансу.
3. Процес політизації етнічностей.
4. Сучасні дезінтеграційні процеси. Процес суверенізації народів і виникнення нових суверенних держав.
5. Сучасні інтеграційні процеси. Єдиний Європейський будинок: досягнення і перешкоди.
6. Перспективи інтеграції у Східній Європі.
7. **Письмове завдання:** на основі нормативно-правових актів України проаналізуйте позитивні та негативні сторони сучасної етнополітики нашої держави.

Основна література:

Картунов О. В. Вступ до етнополітології : [науково-навчальний посібник] / О. В. Картунов. – К. : Довіра, 1999. – 300 с.

Куц Ю. Етнополітичні державотворчі процеси в Україні: управлінський аспект : [монографія] / Ю. Куц. – Х. : ХарРі УАДУ, 2002. – 204 с.

Люба О.О. Етнонаціональний вимір «універсалізації світу» / О. О. Люба // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна «Питання політології». – Харків, 2003. – № 592. – С. 259–271.

Майборода А. Н. Теорія етнополітики в западном обществоведении: структура и принципы исследования / А. Н. Майборода. – К. : Наукова думка, 1993. – 542 с.

Основи етнополітики [Текст] : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Антонюк ; Міжрегіон. Акад. Управл. персоналом. – К. : МАУП, 2005. – 432 с.

Римаренко Ю. І. Етнодержавознавство: теоретико-методологічні засади / Ю. І. Римаренко. – К. : Ін-т держави і права НАНУ, 2001. – 254 с.

Додаткова література:

Пірен М. І. Етнополітика в Україні: соціо-психологічний аналіз : [навч. посібник] / М. І. Пірен. – К. : Університет «Україна», 2007. – 408 с.

Котигоренко В. О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт / В. О. Котигоренко. – К. : Світогляд, 2004. – 722 с.

Коршук Р. М. Етнополітологія : [навчальний посібник] / Р. М. Коршук. – К. : Алерта, 2011. – 200 с.

Рекомендована література

Базова література

Баландье Ж. Политическая антропология / Ж. Баландье. – М. : Научный мир, 2003. – 204 с.

Вольтман Л. Политическая антропология / Л. Вольтман. – 2-е изд. – М. : Белые альвы, 2001. – 444 с.

Крадин Н. Н. Политическая антропология / Н. Крадин. – 2-е изд. – М. : Логос, 2004. – 270 с.

Кравець А. Політична антропология : [монографія] / А. Кравець. – Дніпропетровськ, 2012. – 178 с.

Картунов О. В. Вступ до етнополітології : [науково-навчальний посібник] / О. В. Картунов. – К.: Довіра, 1999. – 300 с.

Куц Ю. Етнополітичні державотворчі процеси в Україні: управлінський аспект : [монографія] / Ю. Куц. – Х. : ХарРі УАДУ, 2002. – 204 с.

Люба О. О. Етнонаціональний вимір «універсалізації світу» / О. О. Люба // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна «Питання політології». – Харків, 2003. – № 592. – С. 259–271.

Майборода А. Н. Теория этнополитики в западном обществоведении: структура и принципы исследования / А. Н. Майборода. – К. : Наукова думка, 1993. – 542 с.

Основи етнополітики [Текст] : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Антонюк ; Міжрегіон. Акад. Управл. персоналом. – К. : МАУП, 2005. – 432 с.

Римаренко Ю. І. Етнодержавознавство: теоретико-методологічні засади / Ю. І. Римаренко. – К. : Ін-т держави і права НАНУ, 2001. – 254 с.

Основна література

Абдулатипов Р. Г. Этнополитология / Р. Г. Абдулатипов. – СПб. : Питер, 2004. – 313 с.

Алексеев В. П. История первобытного общества / В. П. Алексеев, А. И. Першиц. – М. : Высшая школа, 1990. – 351 с.

Альтернативные пути к цивилизации : [кол. монография] / Под ред. Н. Н. Крадина, А. В. Коротаева, Д. М. Бондаренко, В. А. Лынши. – М. : Логос, 2000. – 368 с.

Антропология власти. Хрестоматия по политической антропологии / Сост. и отв. ред. В. В. Бочаров. Т. 1, 2. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2006–2007.

Архаическое общество: Узловые проблемы социологии развития / Отв. ред. А. В. Коротаев, В. В. Чубаров. – Ч. 1–2. – М., 1991.

Афанасьев М. Н. Клиентелизм и российская государственность / М. Н. Афанасьев. – М. : Московский общественный научный фонд, 2000. – 320 с.

Барулин В. С. Социально-философская антропология / В. С. Барулин. – М., 1994. – 256 с.

Батенко Т. Королі СНД: Портрети дванадцяти президентів (тенденції та закономірності розвитку в пострадянському просторі) / Т. Батенко. – Львів : Кальварія, 2000. – 216 с.

Березкин Ю. Е. Инки. Исторический опыт империи / Ю. Е. Березкин. – Л. : Наука, 1991. – 234 с.

Бочаров В. В. Антропология возраста : [учебное пособие] / В. В. Бочаров. – СПб., 2000. – 196 с.

Вольтман Людвиг. Политическая антропология / Людвиг Вольтман. – М. : Белые альвы, 2000. – 448 с.

Геллнер Э. Нации и национализм / Э. Геллнер ; [пер. с англ. Т. В. Бердиковой, М. К. Тюнькиной] ; ред. и послесл. И. И. Крупника]. – М. : Прогресс, 1991. – 320 с.

Гуляев В. И. Города-государства майя (Структура и функции города в раннеклассовом обществе) / В. И. Гуляев. – М. : Наука, 1979. – 304.

Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Л. Н. Гумилев. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1989. – 399.

Гуревич А. Я. Исторический синтез и Школа «Анналов» / А. Я. Гуревич. – М. : Индрик, 1993. – 319 с.

Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры / А. Я. Гуревич. – М. : Искусство, 1983. – 318 с.

Додаткова література

Андерсон Б. Нации и национализм / Б. Андерсон, О. Бауэр, М. Хрох. – М., 2002. – 416 с.

Артемова О. Ю. Охотники/собиратели и теория первобытности / О. Ю. Артемова. – М., 2004. – 250 с.

Артемова О. Ю. Колено Исава: Охотники, собиратели, рыболовы (опыт изучения альтернативных социальных систем) / О. Ю. Артемова. – М., 2009. – 560 с.

Бадмаев А. З. Неформальные молодежные группировки в Улан-Удэ / А. З. Бадмаев // Вестник Евразии. – 2002. – № 1. – С. 89–103.

Балибар Э. Раса, нация, класс: Двусмысленные идентичности / Э. Балибар, И. Валлерстайн. – М., 2003. – 288 с.

Барсукова С. Ю. Реципрокные взаимодействия. Сущность, функции, специфика / С. Ю. Барсукова // Социологические исследования. – 2004. – № 9. – С. 20–29.

- Белик А. А. Культурная (социальная) антропология : [учебное пособие] / А. А. Белик. – М., 2009. – 613 с.
- Белик А. А. Историко-теоретические проблемы психологической антропологии / А. А. Белик. – М., 2004. – 420 с.
- Бенедикт Р. Хризантема и меч: Модели японской культуры / Р. Бенедикт. – М., 2004. – 256 с.
- Берн Ш. Гендерная психология / Ш. Берн. – СПб. ; М., 2004. – 318 с.
- Бондаренко Д. М. Доимперский Бенин: Формирование и эволюция системы социально-политических институтов / Д. М. Бондаренко. – М., 2001. – 339 с.
- Бурдые П. Социология социального пространства / П. Бурдые. – М. ; СПб., 2005. – 288 с.
- Бутовская М. Л. Тайны пола: Мужчина и женщина в зеркале эволюции / М. Л. Бутовская. – Фрязино, 2004. – 367 с.
- Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / И. Валлерстайн. – СПб., 2001. – 416 с.
- Васильев Л. С. Становление политической администрации (от локальной группы охотников собирателей к протогосударству-чифдом) / Л. С. Васильев // Народы Азии и Африки. – 1980. – № 1. – С. 175–179.
- Гингрих А. Меняющиеся контексты, меняющееся содержание: О статусе социокультурной антропологии в немецкоязычных странах / А. Гингрих // Этнографическое обозрение. – 2005. – № 2. – С. 31–41.
- Добреньков В. И. Социальная антропология : [учебник] / В. И. Добреньков, А. И. Кравченко. – М., 2005. – 688 с.
- Казанков А. А. Агрессия в архаических обществах / А. А. Казанков. – М., 2002. – 152 с.
- Кайуа Р. Миф и человек. Человек и сакральное / Р. Кайуа. – М., 2003. – 296 с.
- Классен Х. Дж. М. Эволюционизм в развитии / Х. Дж. М. Классен // История и современность. – 2005. – № 2. – С. 3–22.
- Кон И. С. Мужчина в меняющемся мире / И. С. Кон. – М., 2009. – 496 с.
- Коротаев А. В. Вождества и племена страны Хашид и Бакил / А. В. Коротаев. – М., 1998. – 192 с.
- Коротаев А. В. Социальная эволюция / А. В. Коротаев. – М., 2003. – 283 с.
- Кравченко А. И. Социальная антропология : [учеб. пособие] / А. И. Кравченко. – М., 2003. – 688 с.
- Крадин Н. Н. Кочевники Евразии / Н. Н. Крадин. – Алматы, 2007. – 416 с.

- Кром М. М. Историческая антропология / М. М. Кром. – 2-е изд. – СПб., 2004. – 80 с.
- Куббель Л. Е. Очерки потестарно-политической этнографии / Л. Е. Куббель. – М., 1988. – 174 с.
- Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении / Л. Леви-Брюль. – М., 1994. – 608 с.
- Ледяев В. Г. Власть: концептуальный анализ / В. Г. Ледяев. – М., 2001. – 384 с.
- Лоренц К. Агрессия / К. Лоренц. – М., 1994. – 272 с.
- Малахов В. С. Национализм как политическая идеология / В. С. Малахов. – М., 2005. – 320 с.
- Маркус Д. О социокультурной антропологии США, ее проблемах и перспективах / Д. Маркус // Этнографическое обозрение. – 2005. – № 2. – С. 43–55.
- Мёрдок Дж. Социальная структура / Дж. Мердок. – М., 2003. – 608 с.
- Мид М. Мужское и женское. Исследование полового вопроса в меняющемся мире / М. Мид. – М., 2004. – 416 с.
- Назаретян А. П. Антропология насилия и культура самоорганизации / А. П. Назаретян. – М., 2007. – 256 с.
- Поланьи К. Великая трансформация: политические и экономические истоки нашего времени / К. Поланьи. – СПб., 2002. – 320 с.
- Пушкарева Н. Л. Феминистский проект в новейшей этнологии и антропологии (1980–2000) / Н. Л. Пушкарева // Этнографическое обозрение. – 2004. – № 3. – С. 82–97.
- Пушкарева Н. Л. Гендерная теория и историческое знание / Н. Л. Пушкарева. – СПб., 2007. – 496 с.
- Романов П. В. Прикладная антропология: управление и развитие / П. В. Романов, Е. Р. Ярская-Сирнова // Политические исследования. – 2004. – № 6. – С. 136–150.
- Рэдклифф-Браун А. Структура и функция в безгосударственном обществе / А. Резклифф-Браун. – М., 2001. – 304 с.
- Смит Э. Национализм и модернизм: Критический обзор современных теорий наций и национализма / Э. Смит. – М., 2004. – 464 с.
- Тишков В. А. Этнология и политика / В. А. Тишков. – М., 2001. – 240 с.
- Фермойлен Х. Ф. Антропология в Нидерландах: прошлое, настоящее и будущее / Х. Ф. Фермойлен // Этнографическое обозрение. – 2005. – № 2. – С. 75–94.
- Фокс К. Наблюдая за англичанами: Скрытые правила поведения / К. Фокс. – М., 2008. – 512 с.

Хсю Ф. Базовые американские ценности и национальный характер / Ф. Хсю // Личность, культура, этнос: современная психологическая антропология. – М., 2001. – С. 204–228.

Щепанская Т. Б. Символика молодежной субкультуры: Опыт этнографического исследования системы / Т. Б. Щепанская. – СПб., 1993. – 340 с.

Эванс-Причард Э. История антропологической мысли / Э. Эванс-Причард. – М., 2003. – 358 с.

Рекомендовані Інтернет-ресурси:

Міжнародний союз антропологічних та етнологічних наук (International Union of Anthropological and Ethnological Sciences)

<http://www.leidenuniv.nl/fsw/uaes>

Європейська асоціація соціальних антропологів (European Association of Social Anthropologists)

<http://www.easaonline.org/>

Американська антропологічна асоціація (American Anthropological Association)

<http://www.aaanet.org/>

Королівський антропологічний інститут Великобританії та Північної Ірландії (Royal Anthropological Institute of Great Britain and Northern Ireland)

<http://lucy.ukc.ac.uk/rai/>

Інститут етнології та антропології РАН

<http://www.iea.ras.ru/>

Інститут політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

<http://www.ipiend.gov.ua/?mid=15>

Інститут демографії та соціальних досліджень

<http://www.idss.org.ua/>

Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського

<http://archeos.org.ua/>

Інститут регіональних досліджень

<http://ird.gov.ua/>

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, електронні фахові видання

www.nbuv.gov.ua

Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника

<http://www.library.lviv.ua/>

Національна історична бібліотека України

<http://www.dibu.kiev.ua/>

Національна парламентська бібліотека України

<http://www.nplu.org/>

Харківська державна наукова бібліотека України ім. В. Короленка

<http://korolenko.kharkov.com/>

Наукова бібліотека ім. В. Максимовича Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

<http://lib-gw.univ.kiev.ua/>

Наукова бібліотека Львівського національного університету ім. Івана Франка

<http://library.lnu.edu.ua/bibl/>

Книжкова палата України ім. Івана Федорова

<http://www.ukrbook.net/>

Модульна контрольна робота

Мета виконання контрольної роботи – закріплення та перевірка набутих знань. Модульний контроль (МК) проводиться в кінці кожного модуля, відповідно до навчальної програми курсу.

Оцінка модульної контрольної роботи виставляється з урахуванням результатів проведеного контрольного заходу даного МК. Використовується п'ятибальна шкала оцінювання.

Контрольні заходи з дисципліни «Політична антропологія та етнополітика» проводяться під час семінарських занять в академічній групі відповідно до розкладу занять.

Контрольні заходи можуть проводитися у комбінованій формі: у вигляді тестування та письмових контрольних робіт. В окремих випадках можна застосовувати й інші форми модульного контролю: письмові завдання, усні колоквиуми та ін.

До контрольного заходу відповідного модульного контролю студент допускається незалежно від результатів поточного контролю. На консультаціях студент може відпрацювати пропущені семінарські заняття, захистити індивідуальні завдання, письмові роботи, а також ліквідувати заборгованості з інших видів навчальної роботи.

У разі відсутності студента на контрольному заході або при одержаній незадовільній оцінці за результатами модульного контролю йому надається право на повторне складання в індивідуальному порядку. При цьому одержана позитивна оцінка модульного контролю виставляється в журнал обліку роботи академічної групи через дріб.

Приклад контрольної роботи

1. Як академічна дисципліна політична антропологія складалась:

- а) на початку XIX століття;
- б) в середині XIX століття;
- в) на початку XX століття;
- г) в середині XX століття.

2. Робота, що вплинула на працю Ф. Енгельса «Походження сім'ї, приватної власності та держави»:

- а) Л. Морган «Стародавнє суспільство»;
- б) Г. Спенсер «Ліга ходеносауни»;
- в) М. Фортес «Африканські політичні системи»;
- г) жодної правильної відповіді.

3. Поясніть матрилінійну систему відносин у суспільстві.
4. Дайте визначення влади з точки зору політичної антропології.
5. Французький структуралізм у першу чергу представлений роботами:
  - а) М. Блока;
  - б) Ж. Баландьє;
  - в) М. Абеле;
  - г) Ж. Маке;
  - д) всі відповіді правильні.
6. Назвіть основні риси «бігмена».
7. Основоположником неоеволюціонізму вважається:
  - а) Леслі Уайт;
  - б) Джуліан Стюард;
  - в) Толкот Парсонс;
  - г) Фрідріх Енгельс.
8. Дайте визначення поняття «chiefdom».
9. У чому суть «Політичної антропології» В. Ільїна?
10. Назвіть особливості концепції «влади-власності» Л. С. Васильєва.

Графік самостійної роботи

Види самостійної роботи	Тижні														Контроль	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14		
Підготовка до семінарських занять																Контроль
Виконання письмових робіт																
Словник																
Реферування першоджерел																
Творча робота																
Підготовка до контролю																

Шкала рейтингової оцінки знань студентів

I модуль

№	Вид робіт	Кількість балів	Всього
1	Відповідь на семінарському занятті	3	21
2	Виконання письмових робіт	2	23
3	Словник	5	5
4	Презентація	6	6
5	Реферування першоджерел	8	8
6	Творча робота	5	5
	Разом		70
	<i>Залік</i>	30	30

II модуль

№	Вид робіт	Кількість балів	Всього
1	Відповідь на семінарському занятті	3	15
2	Виконання письмових робіт	2	23
3	Словник	8	8
4	Презентація	5	5
5	Творча робота	9	9
	Разом		60
	<i>Іспит</i>	40	40

Вимоги до підготовки завдань курсу

Відповідь на семінарському занятті – це активна участь у обговоренні всіх питань, що виносяться на семінар, підкріплення доповіді цитатами та посиланнями на літературу. Вільне володіння матеріалом доповіді, що дозволяє задавати та відповідати на питання за темою.

Реферування літератури – конспектування першоджерел із зазначенням основної думки роботи та самостійних висновків студента. Обов'язковою вимогою є відповідність підбірки цитат загальній спрямованості курсу та наявність повних і ґрунтовних авторських висновків й узагальнень (власна оцінка, ставлення, позитиви/негативи, рекомендації тощо).

Письмова робота – це невелике за обсягом завдання, яке безпосередньо стосується теми поточного семінару і може виконуватися як під час його проведення, так і бути підготоване заздалегідь самостійно. Письмова робота може бути виконана у формі невеликого дослідження, доповіді, аналітичної записки чи есе. Практичні заняття, що передбачають підготовку презентацій, письмові роботи не включають.

Творча робота (есе) – вид самостійної роботи студентів з написання короткого, вільного прозового твору, міркування невеликого обсягу з вільною композицією. Есе виражає індивідуальні враження та міркування з конкретного питання.

Творча робота має містити чіткий виклад суті поставленої проблеми, включати самостійно проведений аналіз цієї проблеми з використанням концепцій і аналітичного інструментарію, висновки, узагальнюючі авторську позицію з поставленої проблеми.

Побудова есе – це відповідь на питання чи розкриття теми, яка заснована на класичній системі доказів.

Структура есе. Вступ – суть і обґрунтування вибору теми. Воно складається з ряду компонентів, пов'язаних логічно і стилістично. На цьому етапі дуже важливо правильно сформулювати питання, на яке необхідно знайти відповідь у ході дослідження.

Основна частина – теоретичні основи обраної проблеми та виклад основного питання. Ця частина припускає розвиток аргументації й аналізу, а також обґрунтування їх, виходячи з наявних даних і позицій з цього питання. У цьому полягає основний зміст есе й це являє собою головну складність.

Висновок – узагальнення й аргументовання основних положень теми із зазначенням сфери її застосування.

Словник – упорядкований в алфавітному порядку список термінів дисципліни, що наводяться перед кожним практичним заняттям. Словник виконується в окремому зошиті із обов’язковим посиланням на джерело відповідно до державного стандарту.

Презентація – вид завдання, що передбачає вміння систематизувати матеріал та наочно його представити. Основні вимоги до підготовки PowerPoint презентації:

- кількість слайдів 15–25;
- наявність плану, списку використаних джерел;
- наявність ілюстрацій та наочностей;
- власне авторство презентації.

Презентації готуються студентами самостійно та демонструються на семінарському занятті, відповідно до якого заплановані. Презентація може супроводжуватися іншою наочністю: відео, фото, географічними картами, малюнками, карикатурами, музикою, таблицями, статистичними даними тощо. В цьому разі максимальна оцінка за такий вид роботи може бути збільшена.

Список робіт для реферування

1. Л. Морган. «Ліга ірокезів».
2. Л. Морган. «Стародавнє суспільство».
3. Л. Куббель. «Нариси потестарно-політичної етнографії».
4. К. Леві-Стросса. «Структурна антропологія».
5. Л. Мейр. «Первісне управління».

Тематика есе

1. Історичні та психологічні форми влади в роботі М. Блока «Феодальне суспільство».
2. Концепція сегментарної держави А. Саутхолла.
3. Сакральність влади в працях М. Абеле та Ж. Баландьє.
4. Концепція К. Леві-Стросса в роботі «Структурна антропологія».
5. Типологія архаїчної влади Ж. Баланд'є.
6. Особливості становлення політичної антропології в Україні.
7. Ідея вікової стратифікації в роботі Г. Шурца «Вікові класи та чоловічі союзи».
8. Етнографічні приклади інституту бігмена.
9. Етнографічні приклади вождізму.
10. Магічна складова влади.
11. Юдейська репрезентація насилля: принцип таліона.
12. Давньогрецька репрезентація насилля: міфологічна онтологія.
13. Давньоримська репрезентація насилля: домінування і влада.
14. Християнський переворот: наратив жертви.
15. Звинувачення в чаклунстві як здійснення влади
16. Жертвоприношення як дяка за дарування та отримання влади.
17. Африканські шляхи смерті та потойбіччя.
18. Сучасні атавізми символізації владних відносин.
19. Символіка смерті правителя (вождя).
20. Спорт як переадресація агресії.
21. Релігійні та світські підходи до проблеми критерію сенсу людського життя.
22. Суспільство політичної вистави.
23. Національно-патріотична легітимність влади.
24. Спільне та відмінне в етнонаціональній політиці України та РФ.
25. Управління етнонаціональною сферою: принципи, механізми і правова база.
26. Політична участь і діяльність етноспільнот в Україні.
27. Етноспільноти України в міждержавних відносинах.
28. Російська етноспільнота в україно-російських відносинах.
29. Етномультікультуралізм як вимір демократії.
30. Націоналізм як світогляд та ідейна засада нації-держави.
31. Націоналізм та імпершовінізм у теорії і на практиці.
32. Націоналізм і сучасна політична ситуація в Україні.

33. «Декларація принципів толерантності» ООН (1991 р.) і питання міжнаціональних відносин в Україні.
34. Проблеми етнотолерантності в ЗМІ.
35. Етнотолерантність у політичному житті.
36. Українське законодавство щодо міграційних процесів.
37. Проблеми подвійного громадянства.
38. Питання українських заробітчан у Росії.
39. Наслідки міграційних процесів для етнODEMOГРАФІЧНОГО розвитку України.
40. Правовий статус іммігрантів у країнах Заходу.

Питання до заліку

1. Предмет і об'єкт політичної антропології. Категорії політичної антропології.
2. Основні принципи політичної антропології.
3. Політична антропологія в системі соціально-гуманітарних наук: взаємозв'язок і відмінності в предметі і методах дослідження.
4. Д. Куртц про парадигми політичної антропології.
5. Нова політична антропологія.
6. Загальні методологічні принципи дослідження взаємозв'язку людини і політики.
7. Проблема репрезентативності масових джерел.
8. Методологія та наукові підходи політичної антропології.
9. Витоки політичної антропології.
10. Основні теорії політичної антропології.
11. Політична антропологія в СРСР.
12. Політична антропологія в Російській Федерації.
13. Становлення політичної антропології в Україні.
14. Людина політична в традиційному, індустріальному і постіндустріальному суспільстві.
15. Прометеєва людина: філософія техніцизму; техносфера і ноосфера.
16. Парадокси «цивілізації дозвілля».
17. Таємниця народження сучасної масової людини, імплізивність мас.
18. Кінець соціального: феномен «порожньої свідомості».
19. Біологічний базис соціальної та політичної поведінки.
20. Соціальна поведінка тварин: покора-непокора, ієрархічні особливості, ритуали.
21. Агоністичні і кооперативні відносини людини.
22. Поведінкові стереотипи.
23. Агресія за К. Лоренцом.
24. Теорія біологічних основ соціальної поведінки Е. Вілсона.
25. Вікова нерівність. Американський та вітчизняний досвід ейд-жизму.
26. Статеві стратифікація. Домінування чоловіків і підкорення жінок.
27. Персоналізація та перетворення простору. Рівні територіальних відносин.

28. Расово-антропологічна специфіка соціальних груп архаїчних та цивілізованих суспільств.
29. Перші форми суспільної самоорганізації людини.
30. Контрольовані утворення і автономні анклавні в суспільному житті XVIII ст.
31. Масонство і його вплив на ідейну еволюцію і організаційні форми громадського руху наприкінці XVIII – початку XIX ст.
32. Особливості політичної поведінки радянської епохи.
33. Політичні відносини в індустріальних і неіндустріальних суспільствах.
34. Гемайншафт і гезельшафт.
35. Престижна економіка.
36. Роботи М. Мосса про дарообмін.
37. Феномен потлача.
38. Реципрокація та редистрибуція К. Поланьї.
39. Форми лідерства в додержавному суспільстві.
40. Концепція «неолітичної революції» Г. Чайлда та її сучасна оцінка.
41. Історія та основні характеристики теорії вождизму.
42. Археологічні та етнографічні приклади вождизму.
43. Інститут бігмена (bigman).
44. Відмінність влади бігмена та влади вождя.
45. Вождизм і його альтернативи.
46. Насилля як явище культури. Європейський варіант «насилля» як світовий еталон.
47. Етологічні дослідження К. Лоренца. Агресія як інстинкт.
48. Антропологічна теорія насилля Р. Жірара.
49. Теорія мімесису Ф. Лаку-Лабарта.
50. Антропологія «бажання» як рушій політичного насилля.
51. Феномен тріумфу. Місце тріумфу в механізмах влади.
52. Манчестерські дослідження гендеру і влади в організаціях.
53. Чоловіче домінування в міфології і владних практиках.
54. Влада (вплив) жінок: проблема невидимості.
55. Фемінізм та релігія.
56. Портрети політиків у чоловічому та жіночому дискурсі.
57. Жіночі та чоловічі біографії: стереотипи самопрезентації в політиці.
58. «Жіноча мова» в контексті патріархатних стратегій влади.
59. Ціннісні пріоритети політичної антропології.
60. Політична людина в різних культурних та цивілізаційних традиціях.

61. Свідомість сучасної людини як простір зіткнення національної традиції з продуктами всесвітнього духовного виробництва.
62. Дилема моральної автентичності та практичної ефективності в політичному дискурсі.
63. Сакральні функції влади.
64. Заборона як форма поведінки.
65. Магічна складова владних відносин.
66. Влада як символ.
67. Обрядовість владних відносин. Сучасні атавізми символізації владних відносин.
68. Особливості та значення ритуалів у політиці.
69. Гра як постійний феномен людського існування (докази).
70. Концепції гри (І. Хейзінг, С. Смирнов, Е. Берн).
71. Характеристики гри-агон, ігри alea, гри-mimicry та ігри-ilinx.
72. Перенесення ігрових характеристик у політику (змагання, азарт, симуляція, запаморочення).
73. Поняття антропологічна експертиза політичних відносин.
74. Форми і практичні прийоми експертизи політичних відносин, інститутів і процесів.
75. Встановлення відповідності між політичним задумом і результатом.
76. Критерії антропологічної експертизи. Совість, відповідальність, обов'язок як складові критерію.
77. Загальнофілософські проблеми знання про людину.
78. Сучасна людина в «кривому дзеркалі» політичної науки.
79. Десакралізація світу політичного.
80. «Криклива меншість» та «мовчазна більшість» у політиці.
81. Феномен приватизованого майбутнього.
82. Суспільство політичної вистави.
83. Феномен віртуалізації сучасної політики.

Питання до іспиту

1. Етнополітика – особливості визначення.
2. Мета та принципи етнополітики.
3. Етнополітична поведінка.
4. Фактори буття етносу як суб'єкта суспільно-політичних відносин.
5. Різновиди та форми етнічних процесів.
6. Етапи етнонаціонального існування людства.
7. Історичні форми існування людства – рід – плем'я – народність (національність) – нація.
8. Етнічність у вузькому і широкому розумінні.
9. Етнічність: визначення, сутність, характер.
10. Сучасні школи етнічності.
11. Примордіалістська школа етнічності (М. Новак, Е. Сміт, Е. Шілз та ін)
12. Інвентціоналістська школа етнічності (Б. Андерсон, Ф. Барт, П. Брасс та ін.).
13. Етнос як форма існування людства. Сучасні теорії етносу.
14. Теорія етносу Л. Гумільова.
15. Нація як форма розвитку етносу.
16. Теорії нації: політична, психологічна, культурологічна, історико-економічна, марксистсько-ленінська, етнічна та ін.
17. Типологія націй. Бездержавна нація. Державна нація. Багатодержавна нація.
18. Етнічна група. Національна група.
19. Національна меншина. Діаспора.
20. Діалектика взаємовідносин між етносами, націями і класами.
21. Етноси, нації і держава.
22. Національна держава. Багатонаціональна держава. Поліетнічна держава. Моноетнічна держава.
23. Людство в контексті етнополітичних відносин.
24. Проблеми взаємовідносин етнонаціональних спільнот і людства.
25. Поняття інтересів і цінностей. Національні інтереси і цінності. Державні інтереси і цінності. Загальнолюдські інтереси і цінності.
26. Конституція України про етнонаціональну структуру українського суспільства.
27. Етнічна карта світу: історичні особливості. Сучасна етнічна картина світу.

28. Ієрархічна система історико-культурних провінцій Г. Щокіна.
29. Критерії класифікації народів. Антропологічна класифікація.
30. Географічна класифікація: сильні та слабкі сторони.
31. Етнічна класифікація.
32. Етнолінгвістична класифікація.
33. Визначення мовної сім'ї. Структура мовних сімей.
34. Конфесійна класифікація. Теологічне та світське трактування етносу. Світові релігії.
35. Регіональна сегментація як історична спадщина.
36. Вплив соціально-економічних чинників. Регіональні особливості національної ідентичності в історичному контексті.
37. Етнічні та етнографічні групи на території сучасної України.
38. Особливості етнонаціональних відносин в Україні.
39. Етнодемографічний та етномовний склад населення в Україні.
40. Політично-правова база та засади етнонаціональної політики.
41. Типи і види етнонаціональної політики. Критерії типологізації етнонаціональної політики.
42. Асиміляційна політика: зміст і спрямованість.
43. Політика «плавильного котла». Політика «злиття націй».
44. Сутність і характер плюралістичної етнонаціональної політики.
45. Політика багатокультурності. Політика етнічного плюралізму.
46. Нація та держава. Національний суверенітет.
47. Проблеми громадянства (набуття громадянства, відсутність громадянства, подвійне громадянство).
48. Питання участі етноспільнот у політичному житті.
49. Національна свідомість і самосвідомість та їх співвідношення із загальнолюдською культурою і цінностями.
50. Поняття національної ідеї. Загальне і особливе в національній ідеї.
51. Роль національної ідеї в розвитку людської цивілізації та окремих націй.
52. Розвиток національної ідеї в політичному житті України.
53. Націоналізм як світогляд і доктрина нації.
54. Загальні і специфічні причини піднесення націоналізму. Сутність і характер націоналізму.
55. Націоналізм у демократичному, тоталітарному і посттоталітарному суспільстві: порівняльна характеристика.
56. Види націоналізму: політичний, економічний, лінгвістичний, етнічний та ін.

57. Націоналізм і патріотизм. Націоналізм і демократія.
58. Націоналізм і шовінізм. Націоналізм і фашизм.
59. Націоналізм і комунізм. Націоналізм і інтернаціоналізм.
60. Націоналізм і космополітизм. Націоналізм і етніцизм.
61. Проблеми запобігання перетворенню націоналізму і етніцизму у шовінізм та встановленню етнонаціоналістичної диктатури.
62. Націоналізм і питання української незалежності.
63. Толерантність як загальнолюдська цінність.
64. Толерантність в етнополітичній сфері.
65. Міжетнічна толерантність.
66. Розуміння толерантності як індиферентності до етнічних відмінностей.
67. Інтолерантність та етнотолерантність.
68. Етноспільноти в соціумі.
69. Особистісні стратегії поведінки етногруп: ізоляція, дискримінація, інтеграція.
70. Стереотипи упередженостей до певних національностей.
71. Держава і етноси: проблеми толерантності в умовах суперництва та співробітництва.
72. Передумови виникнення та своєчасне упередження нетолерантності.
73. Досвід Ради Європи у формуванні толерантних відносин.
74. Основні тенденції етнонаціональних та етнополітичних процесів у сучасному світі.
75. Етнічний ренесанс. Розвиток концепцій етнічного ренесансу.
76. Сутність і характер етнічного ренесансу.
77. Етнічне відродження і процес запізнілої модернізації.
78. Процес політизації етнічностей.
79. Причини, зміст і характер процесу політизації етнічностей.
80. Етнічність як політичний фактор, легітимізатор та делегітимізатор режимів і урядів.
81. Наслідки процесу політизації етнічностей.
82. Сучасні дезінтеграційні процеси.
83. Сутність, причини і характер дезінтеграційних процесів у Східній Європі.
84. Процес суверенізації народів і виникнення нових суверенних держав.
85. Складний і суперечливий характер розвитку політичної діяльності етнічних та національних меншин.

86. Сучасні інтеграційні процеси.
87. Передумови, причини і наслідки зростання інтеграційних тенденцій у Західній Європі.
88. Єдиний Європейський будинок: досягнення і перешкоди.
89. Перспективи інтеграції у Східній Європі.
90. Проблеми входження України до Європейського співтовариства.

Оцінювання результатів навчальної діяльності студентів

Оцінювання результатів навчальної діяльності студентів здійснюється з урахуванням індивідуальних особливостей студентів і передбачає диференційований підхід у його організації.

Оцінюватися може виконання студентами будь-яких навчальних завдань, під час роботи над якими студенти демонструють власне аналітичне мислення: розгорнуті і стислі усні відповіді, письмові роботи, доповіді, виступи в дискусіях тощо.

При цьому враховується:

- розуміння студентами взаємозв'язків між подіями, уміння порівнювати, пояснювати, аналізувати та критично оцінювати факти;
- самостійність мислення;
- використання різних джерел політичних знань, з розумінням їх особливостей, умінням їх характеризувати і оцінювати;
- правильність і достатність добору прикладів для підтвердження висунутих студентом пропозицій і гіпотез, а також при ілюстрації загальних теорій та концепцій;
- чіткість і завершеність викладу;
- мовна грамотність.

Критерії оцінки усної відповіді студента:

Оцінка 3 бали ставиться у випадку:

- студент вільно володіє, визначеними програмою, знаннями й уміннями;
- правильно і в достатній кількості добирає необхідні для відповіді факти;
- висловлює власне ставлення до навчального матеріалу;
- відповідь чітка і завершена;
- мова чиста.

Оцінка 2 бали ставиться відповідно до попередніх вимог, але:

- студент має незначні ускладнення при використанні визначених програмою знань і умінь;

- при доборі фактів припускається наявність незначних помилок;
- власне ставлення студентом висловлюється, але в аргументації зустрічаються окремі неточності;
- мова чиста.

Оцінка 1 бал ставиться в такому випадку:

- студент користується лише окремими знаннями й уміннями;
- порушує логіку викладу;
- відповідь недостатньо самостійна;
- аргументація слабка;
- є суттєві помилки в знанні фактичного матеріалу та висновках;
- мова спрощена.

Оцінка 0 балів ставиться в разі незнання більшої частини матеріалу, відсутності будь-якої логіки викладу, а саме:

- студент не володіє необхідними для здійснення завдання уміннями;
- головного фактичного матеріалу не знає.

Відповідність підсумкових триместрових рейтингових оцінок у балах оцінкам за національною шкалою та шкалою ECTS

Оцінка балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
		Оцінка	Пояснення
90–100	відмінно	A	Відмінно (відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок)
82–89 75–81	добре	B	Дуже добре (вище середнього рівня з кількома помилками)
		C	Добре (в загальному вірне виконання з певною кількістю суттєвих помилок)
66–74 60–65	задовільно	D	Задовільно (непогано, але зі значною кількістю недоліків)
		E	Достатньо (виконання задовольняє мінімальним критеріям)
35–59 1–34	незадовільно	FX	Незадовільно (з можливістю повторного складання)
		F	Незадовільно (з обов'язковим повторним курсом)

Словник дисципліни

Акефальная організація – англ. acephale organization, від грец. akephalos – соціальна організація, яка не має централізованого керівництва.

Аксіологія (грец. axio – цінний) – вчення про цінності, філософська дисципліна, яка вивчає ціннісне ставлення людини до світу – етичне, естетичне, релігійне та ін.

Альтруїзм – моральний принцип, в основі якого бажання блага іншому. Альтруїзм протилежний егоїзму.

Аморалізм – нігілістичне ставлення до моральних норм.

Андроїд – штучно створена істота, яка зовнішністю і поведінкою нагадує людину. На відміну від кіборга, що є людиною зі штучно посиленими можливостями, андроїд є штучним створінням. Поняття «андроїд» широко використовується в науково-фантастичній літературі і кіно ХХ і ХХІ ст. Прототипом андроїда є середньовічний образ гомункула – людини з пробірки, який був породжений у надрах культури європейського окультизму й алхімії, а також образ істоти з роману Мері Шеллі «Франкенштейн». На початку ХХІ ст. поняття «андроїд» було застосовано для позначення штучного інтелекту, що самонавчається, а також методиці моделювання нейронних мереж людини (проект «Андроїд-філософ» і т. д.).

Антисемітизм (юдофобство, юдофобія) – одна із форм національної та релігійної нетерпимості, що виражається у ворожому ставленні до євреїв; штучно утворювана національна ненависть до них, що розпалюється на догоду та в інтересах реакційних сил у суспільстві.

Антропогенез (від грецьк. antropos – людина й genesis – походження) – еволюційний, філогенетичний процес виникнення й розвитку людини як біосоціальної істоти, органічно пов'язаний з трансформацією її початкової, інстинктоподібної, трудової діяльності, формуванням свідомості, членороздільної мови та поступовим переростанням первісних спільнот у форми людської колективності. Вчення про антропогенез було вперше створене Ч. Дарвіном, конкретизоване Т. Гекслі та докорінно переосмислене Ф. Енгельсом в його суспільно-трудовій теорії походження людини.

Антропологія (від грецьк. antropos – людина й лат. logos – наука) – міжгалузєва дисципліна, яка досліджує біологічну, культурну й соціальну еволюцію людини як особливого виду й людського суспільства

(головним чином до письменно́ї епохи) як особливого типу соціальної організації.

Антропологія політична – антропологічна дисципліна, що вивчає політичну поведінку, політичні та владні інститути народів світу в історичній динаміці етнографічними методами.

Аполіти́йні суспільства – первісні суспільства, що існували до виникнення перших держав.

Бігмен – тип не спадкового лідера, чий авторитет заснований на даруванні багатств і придбанні престижу.

Влада – здатність нав'язувати свою волю іншим, навіть всупереч опору.

Влада-власність – можливість перерозподілу і використання людиною власності (колективної, державної, загальнонародної і т. д.) у силу його посадової влади і статусу.

Вожизм – перша форма ієрархічної організації суспільства, проста або дворівнева автономна політична одиниця, що складається з громад ієрархічно підпорядкованих загальному вождю.

Гуманітарна допомога – принцип міжнародно-правового розв'язання проблем на потерпілих від катастроф і воєн. Гуманітарна допомога передбачає матеріальну допомогу, посилення рівня безпеки, гуманне ставлення, захист прав та ін.

Депортація – вигнання, заслання, вислання.

Державна ідея – це визнання невід'ємного права нації на самовизначення й пошук оптимальних форм державотворення.

Державна мова – мова, що обслуговує суспільство в офіційному спілкуванні і виступає одним із символів державного і національно-культурного суверенітету.

Доместикація – одомашнення тварин.

Етнічна асиміляція (від лат. *assimilation* – уподібнення) – результат об'єднувачих етнічних процесів, результатом яких є певні зміни в етнічній структурі країн. Суть етнічної асиміляції полягає в тому, що групи однієї етнічної належності, контактуючи з іншим народом, та більш чисельним або розвинутим у соціально-економічному і культурному відношенні, і особливо потрапивши в середовище цього народу, сприймають його мову та культуру й поступово зливаються з ними, вважають себе представниками цього етносу.

Етнонаціональна ідентичність – сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених етнічних чинників, які, з одного боку, є підставою для віднесення окремої особи або ж групи людей до певної національності, а з іншого, – їх відокремленості від іноетнічних або ж національних спільностей.

Етніцизм – напрям у світовому суспільствознавстві, переважно в соціології і політології, який фокусує увагу на ролі етнічної ідентичності, етнічної приналежності людей в історичних процесах.

Етнічна міграція (від лат. *migratio* – переселення, переміщення) – переміщення людей, етносів, їх частин або окремих представників, пов'язане зі зміною постійного місця проживання або з поверненням на нього.

Етнічна психологія, етнопсихологія – виявляє себе в якостях соціально-психологічних настроїв етноісторичного характеру, психокультурних укладів і норм життя етносів, народів, їхніх психоетнічних та соціопобутових орієнтацій, а також звичаїв та традицій психоспецифічної забарвленості.

Етнічна соціологія, етносоціологія – галузь, теоретико-суспільствознавчого знання, яка вивчає загальносоціологічні закономірності та форми суспільного (соціального) життя етносів, народів як сукупних історичних суб'єктів, їхніх індивідуальних та групових представників – окремих осіб та спільностей – у конкретних, ситуативних та адекватно-феноменальних проявах.

Етнічна територія – місце проживання основної частини етносу, територія, де представники цього народу живуть змішано або в невеликому змішанні з іншонаціональними групами, утворюючи великі однорідні в етномовному відношенні ареали.

Етнічний «нарцизм» – один із аспектів ставлення людини до своєї етнічної приналежності і як такий може розглядатися в контексті підвищеної етнічної ідентичності.

Етнічний бізнес – термін, котрий не має чіткого наукового визначення, але нерідко вживаний в публіцистиці, де його зміст означає таку підприємницьку діяльність, яка за своїм характером пов'язана з розвитком етнічних сфер життєдіяльності.

Етнічний конфлікт – крайня форма загострення і зіткнення національних інтересів націй, етнічних груп довкола національного питання.

Етнічний кордон – історико-політологічне та етнографічне поняття, що визначає умовні межі території розселення та проживання етнічних і етнографічних груп у національній державі.

Етнічний центрзм, етноцентризм – схильність представників якогось етносу оцінювати всі життєві прояви, історичні феномени і людську сутність крізь призму цінностей та орієнтацій свого народу (племені, народності, нації), своєї національності взагалі, розглядаючи останню як якийсь еталон.

Етнічні почуття – виступають як сплав історичної, екологічної, моральної свідомості окремої особи та цілих народів.

Етнонаціоналізм – термін використовується для захисту норм і цінностей своєї групи.

Етнонаціональне відродження – характеризує собою відродження, відбудову в новій обстановці, «повернення» в життя (реанімацію) діючих стійких цінностей та позитивних ціннісних орієнтацій етносу в його висхідному бутті.

Етнополітика – сфера суспільного життя в багатонаціональних державах, до якої відносяться політичні взаємостосунки державної нації («нації-держави») з етнічними групами всередині держави, а також етнічних груп між собою. Зіткнення інтересів цих основних суб'єктів етнополітики концентрується навколо питання розподілу влади, соціальних і матеріальних благ, а також збереження етнічної ідентичності груп.

Етнополітичні відносини – соціально значущі зв'язки між людьми, що виникають з приводу реалізації етнічних (національних) інтересів засобами політичного впливу, найбільш вагомим із яких є державна влада.

Етнополітична свідомість – різновид індивідуальної та колективної свідомості, що виникає внаслідок поширення етнічних за змістом й походженням цінностей на сферу відносин влади і управління справами суспільства.

Етнополітологія, етнічна політологія – наука про сутність, характер і форми існування й розвитку етносів (націй та етнонаціональних груп), їх роль і місце в історії людської цивілізації та політичному житті суспільства, про їх взаємовідносини з державою та її органами.

Інтеграція етнічна (від лат. integration – поповнення, відновлення) – одна зі сторін процесу розвитку людського суспільства, пов'язана з об'єднанням в ціле раніше різноетнічних частин та елементів.

Ідентичність національна – ототожнення себе індивідом із певною етноспільнотою чи нацією (визнання її базових цінностей, прагнення до спільних дій).

Іредентизм – рух етноспільноти за возз'єднання власної етнічної території, що знаходиться під владою інших держав (українці в минулому, нині – курди).

Каста – замкнута спільність, спочатку на основі професійної спеціалізації або етнічної приналежності.

Клан – 1) синонім терміну рід; 2) родинна група, яка походить від одного предка.

Клан конічний – родинна група, в якій статус індивіда визначається ступенем його генеалогічної близькості до родоначальника або правителя.

Ксенофобія (гр. xenos – чужий, phobos – фобія, страх) – 1) нав'язливий страх перед незнайомими особами; 2) ненависть, нетерпимість до кого-небудь, чого-небудь чужого, незнайомого, незвичного.

Лінідж – група однолінійних родичів, серед яких можна простежити родинні зв'язки.

Матріархат – панування жінки в суспільстві.

Матрилінійність – визначення спорідненості за материною лінією.

Мігранти – особи, що перетинають державні або адміністративно-територіально кордони з метою зміни місця проживання.

Мова міжнаціонального спілкування – мова, що використовується у багатонаціональній державі для спілкування між різними етносами.

Національні меншості – історично-конкретна форма етнічної спільноти, яка утворилася при відриві частини висхідної спільноти в результаті зміни кордонів, а також міграції частини цієї національності за межі національно-державного утворення, де вона мешкає в інонаціональному оточенні. Національною меншістю визнається група людей, які мають спільні етнічні, релігійні та мовні характеристики, їх кількість складає менше половини населення держави.

Національне виховання – цілеспрямований, систематичний, регульований виховний процес, що має на меті утвердження у свідомості нації, народу етнічної (національної), культурної, мовної єдності, своєї національної неповторності, вагомості.

Націократія – режим панування нації у власній державі.

Націоналізм – світогляд, доктрина і практика, притаманні будь-якій нації, відданість якій перевершує інші відданості (Е. Сміт).

Національна держава – держава, утворена відповідною нацією в результаті здійснення нею прав на політичне самовизначення.

Національна ідеологія – сукупність ідей та уявлень щодо інтересів «своєї» нації і шляхів їх забезпечення й реалізації.

Національна ідея – уява етноспільноти про власні цінності, перспективи розвитку, поступу до омріяної мети. Це дороговказ для нації, її ідеологія.

Національна самоповага – морально-етична оцінка нацією своїх власних вчинків, моральних якостей, мотивів.

Національна свідомість – різновид свідомості соціальної спільноти, групи, що ґрунтується на уявленнях про соціальні цінності, норми, визначальні для віднесення особистості до тієї чи іншої нації, тобто до спільноти національної.

Національна свідомість українців – сукупність уявлень про соціальні цінності та норми, що є визначальними для віднесення особисто-

сті до національної спільноти українців, включає в себе ознаки відмінності українського «Ми» від інших «Не ми».

Національне самовизначення – це універсальний принцип розв’язання національного питання.

Національний ідеал – сукупність уявлень про найдосконалішу модель національно-соціального устрою того чи іншого народу, яка найповніше відповідає його традиційним культурно-психологічним настановам і забезпечує його подальший розвиток.

Національний інтерес – реалізація природного права народу на гідне існування, важлива детермінанта національного відродження і прогресу. Він набуває особливої гостроти в момент нагальної потреби задовольнити нарешті спрагли національні потреби, максимально використати багатющі національні ресурси. Виступав і виступає зараз у ролі дійової, рушійної сили історії, бо полягає в реалізації права народу на самостійне існування, включеність у світову цивілізацію.

Національність – належність людини до тієї чи іншої етнічної спільноти – нації або народності; сукупність осіб однієї національної належності.

«Нація – держава» – це поняття пов’язано з таким підходом, коли розуміється, що нація без своєї держави, уряду, законодавства – це не нація, а подібність її.

Панування – влада, яка прийняла інституційну легітимну форму.

Патріархат – панування чоловіка в суспільстві.

Патрилінійність – визначення родинних зв’язків за батьківською лінією.

Патронімія – група, найменування якої походить від одного предка.

Плем’я – 1) етнічна спільність епохи первісності; 2) вторинна форма соціальної організації, що представляє об’єднання статей на основі слабкої влади вождя.

Потестарная організація – від грец. potestas – влада, термін, прийнятий в радянській етнографії для позначення організації влади в первісному суспільстві.

Потлач – термін, що означає індіанський звичай роздавання накопичених багатств на спеціальному святі.

Побутовий шовінізм – характерні для позавиробничої сфери суспільного життя.

Расизм – політична ідеологія та практика, згідно з якими людські раси біологічно і психічно нерівноцінні, внаслідок чого існують т. зв. «вищі раси», начебто здатні завдяки своїм кращим природним біологічним якостям досягати вершин культури і цивілізації, і «нижчі раси», які не здатні до культурного прогресу і приречені на вічне животіння.

Редистрибуція – перерозподіл продукту по вертикалі.

Реципрокація – перерозподіл продукту по горизонталі.

Ритуал – церемонії, дії переважно релігійного призначення, що носять символічний характер; забезпечує згуртованість суспільства, запобігає виникненню конфліктів і нейтралізує агресивність; більш сувора форма регуляції поведінки, ніж звичай.

Сіонізм (від слова Сіон – гора в Єрусалимі, де в давнину розташовувалися храм та резиденція ізраїльських царів) – рух за повернення євреїв на історичну батьківщину – у Палестину – і створення там своєї національної держави.

Суб'єкт етнополітики – соціальна або етнічна група, інше об'єднання людей, яке відстоює власні цілі шляхом політичного впливу на певні етнонаціональні спільноти та відносини, що складаються між ними.

Чоловічий союз – соціальний інститут, що об'єднував дорослих членів різних громад чоловічої статі. Відрізнялися корпоративністю, ритуальною єдністю. Членство в ч. с. додатково підвищувало статус. Захищали інтереси членів спілки. Згодом трансформувалися в таємні товариства.

Навчальне видання

Тетяна Вікторівна Лушагіна

**ПОЛІТИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ
ТА ЕТНОПОЛІТИКА**

Методичні рекомендації

Випуск 238

Редактор *О. Сутрун*.
Технічний редактор, комп'ютерна верстка *А. Іщенко*.
Друк, фальцювально-політурні роботи *С. Волинець*.

Підп. до друку 20.10.2015.
Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет.
Гарнітура «Verdana». Друк різнограф.
Ум. друк. арк. 4,42. Обл.-вид. арк. 3,09.
Тираж 35 пр. Зам. № 4711.

Видавець і виготовлювач: ЧДУ ім. Петра Могили.
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: vrector@chdu.edu.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3460 від 10.04.2009 р.